

ПРЕСПАЛАНСКИ МЪДРОСТИ

е книга за порастването
и помъдряването.

В нея деца от столична детска
градина в България откриват
света в думи, а педагог,
психолог, философ и литератор
тълкуват откритията им.

Тук за първи път детските
„бисери“ намират научно
обяснение и класификация.

Това е забавна и поучителна
книга за ценителите на
мъдростта и красноречието!



ПРЕСПАЛАНСКИ МЪДРОСТИ

Мъдрости на деца от детска градина „Преспа“
и учени мъдрости за тях



Цена: **БЕЗЦЕННА**





ПРЕСПАЛАНСКИ МЪДРОСТИ

Мъдрости на деца от Детска градина „Преспа“ в гр. София
през учебната 2019–2020 година
и учени мъдрости за тях



Програма „Култура“
на Столична община

ДГ № 113 „Преспа“ – София

София 2020

Издава се с финансовата подкрепа
на Столична община по програма „Култура“ – 2020 г.
по направление „Активни публики“

- © Автор на идеята за изданието, съставител и редактор: Юлия Йорданова-Панчева
- © Автори на текстовете в книгата: Весела Банова, Веселин Дафов, Миглена Филчева, Юлия Йорданова-Панчева, деца, родители и учители от Детска градина „Преспа“ в гр. София
- © Автори на рисунки в книгата: деца от Детска градина „Преспа“ в гр. София
- © Графичен дизайн и предпечат: Ружа Кънчева, РА „Ave Vox“
- © ДГ № 113 „Преспа“ – София

ISBN: 978-619-188-453-7

БЛАГОДАРНОСТИ

Книгата „Преспалански мъдрости“ се роди благодарение на усилията на госта хора, които бяха ангажирани с нея на два етапа.

Първият етап беше свързан с подготовката и реализацията на тематичен проект по направление „Активни публики“ на Столична програма „Култура“ – 2020 г. под надслов „Книга с детски мъдрости (на деца от столична детска градина). Насърчаване на взаимодействието между родители и учители“. В работния екип на проекта участваха Миглена Филчева, директор на ДГ „Преспа“ в гр. София – координатор между различни групи и дейности във всички етапи на проекта; Анелия Цветанова, учител в ДГ „Преспа“ – модератор на групова работа с учители и родители от началния етап на проекта; Гергана Берова-Дугова, родител на дете от ДГ „Преспа“ – отговорник за бюджета и финансовия отчет на проекта; Юлия Йорданова-Панчева, родител на дете от ДГ „Преспа“ – автор на проектната концепция и документация, ръководител на проекта и координатор между различни групи и дейности във всички етапи на проекта; Янка Такева, председател на Синдикат на българските учители – ръководител на партньорска организация по проекта; съдействаща за популяризация на резултатите от проекта; Милена Ананиева, старши експерт в дирекция „Култура“ на Столична община, направление „Активни публики“ – контактното лице от институцията меценат с работния екип по проекта.

Вторият етап беше свързан с подготовката и реализацията на самото книжно издание, в работата по което участваха Миглена Филчева, директор на ДГ „Преспа“ в гр. София – автор на педагогическа статия в книгата; Анелия Цветанова, Петя Божинова и Нина Иванова, учители в ДГ „Преспа“ и Блага Банова, психолог в ДГ „Преспа“ – сътрудници по събирането и избора на текстовия и илюстративния материал на книгата, създаден и предоставен от деца, учители и родители; Весела Банова, член на сдружение „Дете и пространство“ – автор на психологическа статия в книгата; Веселин Дафов, управител на организация за философско консултиране „ОнтоИдея“ – автор на философска статия в книгата; Юлия Йорданова-Панчева, сътрудник на Национално етнопедагогическо сдружение „Проф. д-р Иван Шишманов“ – автор на литературоведска студия в книгата; Ружа Кънчева, графичен дизайн и предпечат, рекламна агенция „Ave Vox“; Мая Пагешка, член на УС на Асоциация за

българска култура „Будител“ в гр. Неапол, Италия – консултант по езиковите въпроси, поставени в литературоведската студия; печатница „Алианс Принт“ – подкрепила и отпечатала книжката.

На всички съмишленици изказвам личната си благодарност и колегиална признателност за участието им в създаването на тази детска книга за възрастни читатели, която се оказва моят пръв самостоятелен издателски проект. Те се присъединиха към това необикновено начинание с откритото съгласие, че всички ние – родители, педагози, психолози, педиатри, социални работници, хуманитаристи, писатели и издатели на книги за деца – можем и трябва да развиваме любопитството и чувствителността на децата към света, за да се утвърдят те след време като мъдри и благородни личности.

Юлия Йорганова-Панчева

УВАЖАЕМИ РОДИТЕЛИ,
УЧАСТВАЙТЕ В СЪЗДАВАНЕТО НА
КНИГА С ДЕТСКИ МЪДРОСТИ ПО ПРОЕКТ,
ФИНАНСИРАН ОТ СТОЛИЧНА ОБЩИНА
ПО ПРОГРАМА „КУЛТУРА“, НАПРАВЛЕНИЕ
„АКТИВНИ ПУБЛИКИ“!
ЗАПИСВАЙТЕ НА ЛИСТЧЕТА
ИНТЕРЕСНИ РЕПЛИКИ НА СВОЕТО ДЕТЕ
И ГИ ОСТАВЯЙТЕ В ДЪРВЕНАТА КУТИЯ ТУК!
ОТБЕЛЕЖЕТЕ ДАТАТА, ИМЕНАТА И ВЪЗРАСТА
НА ДЕТЕТО СИ, БЕЗ ДА МУ РАЗКРИВАТЕ
КАКВО ПРАВИТЕ.
НАЙ-ИНТЕРЕСНИТЕ СЛОВЕСНИ БИСЕРИ
ЩЕ БЪДАТ ПУБЛИКУВАНИ В КНИГА
НА ДЕТСКА ГРАДИНА „ПРЕСПА“ ПРЕЗ ЛЯТОТО
ТАЗИ ГОДИНА, КОЯТО ЩЕ СЕ ПРОДАВА
В КНИЖАРНИЦУТЕ НА СОФИЯ.
СЪБИРАМЕ И ИНТЕРЕСНИ РИСУНКИ
ЗА ИЛЮСТРИРАНЕ НА КНИЖКАТА! НЯМА
ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕМИТЕ И НЕ ПРИЛАГАМЕ
НИКАКВА ЦЕНЗУРА 😊
БЛАГОДАРИМ ВИ: РАБОТЕН ЕКИП ОТ
УЧИТЕЛИ И РОДИТЕЛИ
Период: ФЕВРУАРИ – ЮНИ 2020 г.



ПРЕДГОВОР

Книгата „Преспалански мъдрости“ съдържа умни изказвания на деца от Детска градина „Преспа“ в град София през учебната 2019-2020 година. Тя не може да се казва „Преспански“ мъдрости, защото не се отнася до „сказания“ от град Преспа, находящ се в съвременна република Северна Македония, а се отнася до мъдрости на деца, чиято детска градина „Преспа“ носи името на улицата, на която се намира, в сърцето на столицата на република България. Затова тези деца не са „преспанчета“ (от град Преспа), а „преспаланчета“ – от детска градина „Преспа“, обитатели навярно на най-късата улица в София. Не съм поглеждала кадастралната карта на града, но и с просто око се вижда, че няма по-къса от нея в града. Толкова е къса, че се мери в крачки. Притичва се на един дъх. Обръщаш се – и тя вече е свършила. Като детството.

Преспаланците са деца на възраст от три до шест години – когато започват да говорят и да мислят „като хората“, да се изразяват в свързана реч и да изказват разумни послания. Те идват от къщи чисти, бодри и спретнати, понякога разплакани, а се връщат разпасани, гладни, приказливи и щастливи – защото цял ден са играли, учили, беседвали, творили със своите учители. Идват про-хождащи в живота и си отиват какви и батковци. Защото са награснали бебешкото и са станали мъдри.

„Мамо, когато ми дойде рожденият ден, ще стана батко!“ – каза ми наскоро моят син, който също е възпитаник на детска градина „Преспа“. Когато аз станах майка, тогава се превърнах в кака на онова дете отпреди няколко десетилетия, което също посещаваше тази детска градина. Въпросът за детството, омърдяването и награсването на самия себе си е главната тема на тази книга. Тя е представена чрез петдесетина детски диалога и няколко научни статии, които обсъждат изказаните от преспаланците мъдрости.

Може да се каже, че тази книга представлява „две в едно“ – две книги в едно книжно тяло. Това е сборник с детски умотворения, но и сборник с научни трудове – все върху темата за детското поумняване в слово. Затова тя може да се чете хем като „детска“ книга, хем като „научна“ книга – носи суровия материал на езика от първите години на човешкия живот, но има и дистанцираната, обработена, научна интерпретация на детската реч. Когато я четеш, можеш и да се смееш, и да мислиш. Не е изключено да мислиш върху детските смешки и да се смееш на научните мисли. Но все пак създателите на тази книга сме се постарали всичко да е по местата си.

Първа част от книгата е с детските мъдрости и се нарича „Супа топчета с пуканки и копчета“, съдържайки малка закачка в заглавието към изучаваното в детската градина стихотворение

„Бъркотия“ на Рагой Киров. В него се казва: „Баба вари супа от копчета / и ми зашива на ризата бобчета. / Дядо слага тютюн в солничката / и си пълни със сол луличката.“

Втора част от книгата е с научните статии и се нарича „Пир с бодлива вода и бесени ядки“, като това заглавие съвсем дословно цитира две от разглежданите в книгата детски мъдрости, но и заочно перифразира библейската мъдрост на Еклесиаст: „който трупа познание, трупа мъга“. Ала пирът на мъдруващите тук, в тази част от книгата не е само гощаване с „бодлива“ вода и с „бесени“ ядки, той не е само болка за езика и мъка за душата, че не можем винаги да бъдем деца. Това е и Платонов пир на влюбените в мъдростта, които я откриват навсякъде и у всекиго – дори у малките деца на най-късата уличка в града.

Книгата „Преспалански мъдрости“ я има благодарение финансовата подкрепа на Столична програма „Култура“ в направление „Активни публики“. Културните управници на града оцениха по достойнство и подкрепиха с необходимите средства един проект за смислена книга, почитайки в него не толкова предвкусваната детска мъдрост, колкото творческото взаимодействие между родители и учители, между деца и възпитатели. Струва ми се, че столичните ни меценати няма да останат разочаровани, откривайки публикуваните в изданието съпътстващи мисли на хората, обгрижващи в единение скъпите ни мъдри преспаланчета.

„Преспалански мъдрости“ освен че е весел сборник с детски анекдоти и академичен сборник с теоретични импресии, също така е сама по себе си мъдра книга. Защото тя ни показва на нас, възрастните, как трябва да живеем – с чувствителност към света и с уважение към другия човек, пък бил той още в патиланска възраст. Започвайки работа по този проект за издаване на детска книга за възрастни, потърсих помощта на известната учителка по литература г-р Стамена Димова* от Националната гимназия за гревни езици и култури „Св. Константин Кирил Философ“. От нея научих, че това не е просто педагогическа, а хуманна цел – да възпитаваш във внимание към света, да подкрепяш индивидуалната изява на детето, „за да не се смирява никога това, което е най-лично в човека“.

Юлия Йорданова-Панчева

* Стамена Димова е учител по български език и литература в продължение на четиридесет години. Преподава дълго време в 18-о СУ „Уилям Гладстон“ в София, а след това в НГДЕК „Св. Константин Кирил Философ“. Защищава дисертация по методика на обучението по литература и става „кандидат на науките“ по тогавашната академична номенклатура. Дъщеря е на Вергил Димов, министър на вътрешните работи и народното здраве в правителството, което съществува само една седмица преди 9-ти септември 1944 г.

СУПА Т ПЧЕТА

С ПУКАНКИ И

К ПЧЕТА



Баба вари супа от копчета
и ми зашива на ризата бобчета.
Дядо слага тютюн в солничката
и си пълни със сол луличката.

Радой Киров **



** Мотото в първа част е цитат от стихотворението на Радой Киров „Бъркотия“ от книгата му „Момче и слънчев лъч“ (1974 г.).

РОДИТЕЛИТЕ ГОВОРЯТ

Ана Желязкова, родител на Ясен Янков от IV „А“ група „Дъга“

В тази книга всички „големи“ ще открием госта мъдри неща. Освен това тя ще ни донесе и много усмивки.

Чудно е колко бързо израстват децата ни. Понякога с дни, с часове... Още по-чудно е колко много те са издръжливи и последователни, когато спорят с нас, възрастните.

Гергана Александрова, родител на Лора Александрова от II „Б“ група „Слънце“

Тази книга е възпитателна и полезна за нас като родители. Има какво да научим.

Лично аз си водя родителски дневник още от раждането на дъщеря ми. Записвам си всичко, което ме е впечатлило. Описвам нейните емоции, интересни реакции, изказвани по неин начин гумички. Отбелязвам важни моменти от цялостното ѝ развитие у дома и в детската градина.

Особено ме впечатлява с наблюдателността си върху детайлите на нещата. На нас, възрастните, те обикновено ни убягват.

Гергана Берова-Дугова, родител на Огнян Дугов от III „А“ група „Умниците“

Децата са ежедневен извор на мъдрост, но в забързаното ни ежедневие повечето родители не успяваме да забележим много от нея. Издаването на тази книжка дава възможност на родители и учители да обърнем повече внимание на децата си и да вникнем по-дълбоко в иначе най-обикновени разговори, които водим с тях.

Пазя ценни рисунки, бележки и много снимки, за да се връщам към тях след години, а и за да може детето ми след време да си спомня или да научи нещо повече за детството си.

Детството на съвременните деца е променено, особено на тези от големите градове и столицата. Те нямат възможност да излизат сами и сами да откриват света, прекарват по-малко време сред природата, а това би било най-естествено за тях. Зависими са от играчки и от електронни устройства... Възприемат света опосредствано.

Но пък в днешно време децата имат променена ценност в обществото. Помня, че в моето детство и аз, и моите приятели бяхме като част от пейзажа в семейния живот. Родителите ни гледаха да

сме нахранени, облечени и да си лягаме навреме. Ако сме здрави, нямаме отсъствия и двойки в училище, значи всичко е наред. Днес не е така. В днешно време децата са център в живота на родителите си.

Най-важното във възпитанието, според мен, е детето да расте в любяща среда, да бъде разбирано и приемано такава, каквото е. Важно също така е децата да знаят, че има граници, които трябва да се уважават, и че постъпките им имат последствия. Важно е още родителите да възпитаваат повече с пример и по-малко с думи, но в никакъв случай с насилие и строги наказания.

Нещо, което много липсва в съвременното, е наличието на общност в живота на децата, каквато е имало някога в селата, в малките градове или в кварталите и махалите. На английски език има една поговорка: „It takes a village to raise a child“ – нужно е цяло село, за да отгледаш дете.

Гита Манева, родител на Емил Манев IV „Б“ група „Усмивка“

Тази книга е забавен начин за съхраняване на мили помени и забавни детски „бисери“.

А моето дете ме учудва най-много с необикновения си интерес към църквите. Кога и къде се е породил този интерес, не знам.

Десислава Шаренкова, родител на Сияна Генева от III „Б“ група „Палавници“

Тази книга е интересна с възможността, която ни предлага – да видим как се развива езикът ни с годините, особено в ранните години от живота ни. Днес тя ще ни забавлява, но утре ще остане задълго в библиотеките ни, защото има какво да научим от нея.

Моето дете ме учудва най-вече с логичните изводи, които прави. Странно е, че на такава възраст децата мислят толкова задълбочено.

Калина Копривленска-Цанева, родител на Орлин Цанев от III „Б“ група „Палавници“

Интерпретацията на обективната действителност от страна на децата е интересна и много поучителна. Тази книга отразява точно това. Ето защо е ценна.

Вкъщи отдавна събираме изработени от сина ни предмети, рисунки, видеоклипове от рецитали и т.н. Той самият си е направил „съкровищница“ за любими свои рисунки и предмети от детската градина в една кутия от обувки.

Разбира се, причините да събираме детски „съкровища“ са сантиментални. Като попораснат, децата слушат с интерес истории от времето, когато са били по-малки. Странно произнасяне на думички, стряскаща откровеност и изненадваща логика – това са нещата, от които научаваме много. Всъщност децата не са по-различни отпреди, но времето и условията, в които те живеят, им налагат „мутации“, които те инстинктивно изпълняват.

Лилия Иванова, родител на Вихрен Кетенов от IV „Б“ група „Усмивка“

Най-важното при възпитанието на децата е да ги слушаме и разбираме, да ги подкрепяме и окуражаваме. Да ги научим никога да не се отказват. Останалото зависи от тях самите.

Любмила Чехларова, родител на Калина Плацукас от III „Б“ група „Палавници“

Винаги е забавно да се чуят и прочетат детски мъдрости. А когато са на познати деца, е още по-смешно и мило.

Вкъщи запазваме рисунки, „писма“, някои играчки и грешки. Защото навяват мили спомени и защото са тема за разговор с детето ни сега и след време, когато порасне.

Съвременните деца като че ли порастват много по-бързо, знаят повече, макар и знанията им да не са свързани с опит, а да идват наготово от медии и интернет. Повечето деца, за съжаление, играят по-малко навън и не могат или им е трудно да се забавляват сами. Освен това днес границата дете – родител, дете – учител е много по-размита, липсва уважението такова, каквото ние сме го познавали и разбирали преди. Позволено им е и си позволяват много повече от децата преди години. Да не говорим за материализма, в който растат и ги формира по един опасен начин...

Детето ми ме учудва и с мъдрости, и с безумни, глупави постъпки. Но най-вече – с искрената си добрина.

При възпитанието на едно дете е най-важно то да знае, че е обичано. Но и да разбере, че има граници и че те се определят не от него, а от родителите и учителите му.

Пламен Дудов, родител на Огнян Дудов от III „А“ група „Умниците“

Най-важно при възпитанието на детето е да се приучи да признава грешките си и да се учи от тях.

Роза Петкова, родител на Сияна Делчева от II „Б“ група „Слънце“

Тази книга е особено интересна с теоретичните си статии, защото такива не са ни известни много. Дъщеря ми е едва втора група и тепърва ще има неща, които ще запазвам за спомен. До момента имам записки за това кога е проговорила, кога е проходила, кога е излязло първото зъбче. Като физически спомен пазя бебешките ѝ буйки и едно одеалце, което беше първото нещо, което купих за нероденото бебе. Тази книга също ще придобие сантиментална стойност за нас.

Старая се да науча детето си да се забавлява, както бе в моето детство – дълго време навън, сред природата, в парка, с приятели, с колела, с тичане до късно, с четене на книги, рисуване, танцуване, игри със семейството.

Но днешното поколение е много по-учено, по-бързо научава новите неща, развива се по-рано. Приказката, че днес децата се раждат „научени“, важи с пълна сила.

Много често дъщеря ми ме учудва със своята проницателност. И ме кара да се гордея с добротата ѝ. Най-важното при отглеждането ѝ е да знае, че е обичана, да знае, че каквото и да прави и да ѝ се случва, винаги ще бъде подкрепяна от семейството си. Искам да усеща любов, защото любовта поражда любов и спокойствие. И много усмивки!

Светлана Шопова-Джумалиева, родител на Виктор Джумалиев от IV „Б“ група „Усмивка“

Проектът за издаване на тази книга ми се вижда полезен и изключително иновативен. Той отваря поле за важен анализ и ни дава огледало да видим какви са усещанията на децата за света.

Аз правя огромен архив от снимки, произведения на детските ръце и дневник на важни или интересни събития. Опитвам се да запазя максимално от по-важното в живота на детето си, защото то един ден, вече като пораснал човек, ще търси детството си.

При възпитанието на децата най-нужни са любов, време за разбиране, готовност за внимание. Също така трябва да има ясни, конкретни и прости правила.

Татяна Никифорова, родител на Лора Никифорова от IV „Б“ група „Усмивка“

Смятам, че неподправените детски наблюдения и заключения за заобикалящия свят са забавни, но и

много показателни за отношенията между децата и възрастните. Особено в контекста на психологията и педагогическия опит. И тази книга ни показва точно това.

Самата аз записвам част от първите опити на дъщеря ми да съставя смислени изречения. Пазя всичките ѝ творби, които съм получила от детската градина, в кутии с надписи по години, както и рисунки, направени в домашни условия. Разбира се, имам папки с файлове на клипове – как тя готви сама, как тя изпълнява „авторска“ песен, как тя танцува по начин, който сама е измислила, как разказва нейни версии на популярни приказки.

Наблюденията ми са, че съвременните деца са много по-уверени в себе си, много по-любопитни към света, много по-нетърпеливи, с много повече възможности да се изразят, но и да наложат своите желания.

Детето ми ме учудва най-много с въпросите, които ми задава – от тези за раждането и смъртта, през тези за началото на живота и възможността за прераждане до въпросите „Какво е атмосфера?“, „Какво е прегубеген?“, „Какво значи парадоксално?“, които винаги ми задава прег публика...

Юлия Стайкова, родител на Десислава Христова от II „Б“ група „Слънце“

Децата казват много мъдри и забавни неща, които с времето се губят или забравят. Тази книга ни дава възможност да ги опазим и да си ги спомняме. Това издание е естествено продължение на личните ни записки и идва в подходящ момент. Вкъщи съхраняваме много снимки, клипчета, рисунки, някои от които подаряваме на роднини по празници. Така всеки има късче от детството на дъщеря ни, за да го пази и да ѝ го показва, когато порасне. Така ще направим и с тази книжка!

Съвременните деца са по-различни от предишните, защото знаят за съществуването на много възможности и растат със знанието, че имат избор и че гумата им се чува. Днешното поколение не са само технологично грамотни, но и многопосочно интелигентни, умни и умеещи да се заявяват деца.

Понякога детето ми ме учудва с това, че ми дава с действия и думи по-добър съвет, отколкото аз самата бих си дала в определени ситуации.

А най-важно при възпитанието е да помним, че някога и ние сме били деца и сме искали възрастните да се отнасят с нас като с възрастни.

Юлия Йорданова-Панчева, родител на Павел Панчев от III „А“ група „Умниците“

Няма подобна книга в България досега. Тя обръща внимание от непосредствена близост върху развитието на детското мислене и върху формирането на децата като личности. Освен това поощрява контакта между учители и родители.

Често пъти детето ми изказва неочаквани и странни реплики и ми е интересно да видя как се изразяват другите деца. И книгата ми дава тази възможност.

Първоначално записвах “мъдростите” на детето си в малко тефтерче, после преминах във „Фейсбук“, след това – в личния си блог. Но накрая те се озовават в специализирана печатна книга. Това издание е уникална възможност за споделяне на важен житейски опит чрез езика.

Съвременните деца, според мен, са по-различни от предишните поколения с това, че не се респектират особено от строгостта на възрастните. Не зная дали е за добро.

А това, с което най-много ме учудва детето ми, е, че не обича т.нар. детски песнички и предпочита да слуша музика за възрастни, включително класическа. Аз помня колко се измъчвах като дете, когато мама и татко ме водеха на опера. Изненадва ме също така справянето му с новите технологии, което е учудващо добро за възрастта му – от двегодишен инсталира приложения в мобилния телефон, сърфира успешно, без да може да чете и пише.

ДЕЦАТА ГОВОРЯТ

БОГ

Павел, III „А“ група

По телевизията излъчват религиозно предаване, в което гостува православна художничка. Показват нейна картина за срещата на жените мироносици с възкръсналия Божи син. Павел го вижда и отсъжда:

– Мамо, виж! Иде Сънчо от горица!



Павел, II „Б“ група

– Здравей, мили Господ Исус Христос Дядо Сънчо! Моля те, утре ела ни на гости! Като вървиш по булеварда, ще видиш едни кофи за боклук, там веднага завий наляво, ние живеем малко по-натам, натисни звънеца, мама ще ти отвори. Завиваш наляво и виждаш асансьор. Ако не искаш да ползваш стълбите, качвай се с асансьора, само не подскачай вътре! После излизаш на нашия етаж, ние сме вдясно. Влизаш при нас. Ще те почерпим с бананови палачинки! Мама обеща, че ще направи утре.

– Павчо, а защо ще идва? Нещо ще му искаш ли? – пита го майка му.

– Не. Просто искам да видя как изглежда. Освен това ще му кажа, че не сме опасни хора и нищо лошо няма да му направим, може да не се крие от нас. И ще го питам дали спи през нощта, или и тогава ни пази.

Павел, III „А“ група

– Мамо, гладен съм.

– Ще почакаш малко.

– Не мога!

– Налага се – отговаря майка му, довършвайки си работата преди вечеря.

– Не мога да чакам, ще умра от глад! И после ще отида при Бог, където живеят умрелите.

Даниел, IV „А“ група

- Как се наричат хората, които летят в космоса? – пита учителката.
- Господ!

Павел, III „А“ група

След дълга домашна карантина заради грип „Б“ и новопоявилия се Корона вирус Павел е на ръба на търпението си и проси възнаграждение:

- Мамо, купи ми пет подаръка!
- Не мога да ти купя никакъв подарък, има Корона вирус.

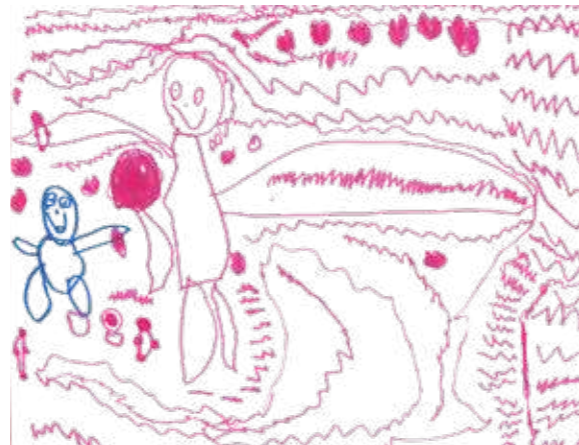
Следва мълчаливо съгласие, защото отдавна е информиран за ситуацията. След малко майка му го утешава:

- Като мине епидемията, ще ти купя подаръци.

Следва мълчаливо недоволство, защото също е информиран за неопределеността на сроковете.

Накрая майка му пошепва:

- Помоли се на Дядо Боже да помогне по-бързо да мине епидемията.
- Той не може да помогне. Той е стар – прекъсва я резервирано Павел.



ЛЮБОВ

Павел, II „Б“ група 

- Аз всички ви обичам много! И теб, мамо, и татко, и Яна, и Лора. И себе си обичам.
- Браво, Павчо! Точно така. Трябва да обичаш себе си, много.
- Да! – потвърждава той и прави самопризнание в любов на себе си: – Обичам те, Павчо! И аз те обичам, Павчо!

Матей, III „Б“ група

- Искам сега, като се появят звездички, една да падне в моето легло и да я гушкам цяла нощ!

Мезан, III „А“ група

- Може ли вода? – запитва от леглото си учителката преди следобедния сън.
- Да! Заповядай.
- Може ли още вода?
- Да! Ето.
- Ти май наистина ме обичаш!



Павел, III „А“ група

Майката на Павел вечерта си е боядисала косата. На сутринта той я вижда и ѝ прави комплимент:

- Мамо, приличаш на хубава...

Рада, IV „А“ група

- Знаеш ли колко те обичам? – пита майка си.
- Колко?
- Колкото безкрай кашалоти в речичка.



Павел, II „Б“ група

Павел иска да играе с майка си на магазин, но на нея не ѝ се играе.

– Мамо, какво би искала от моя магазин?

– Еми... Нищо.

– А искаш ли целувка от мен?

– Да, искам!

– Добре! Това е безплатно, но можете да сложите една монетка ето тук, в моята касичка!



ПРИРОДА

Рада, IV „А“ група

Рада отива с майка си на гости у госпожа Чипева. Когато пристигат, Рада я пита:

– Чипе, ти вкъщи имаш ли нещо истинско – коте, куче?

Меган, III „А“ група

Меган е на вилата с баба си. Сутринта излизат на двора и тя възкликва пред поляната с жълтурчета:

– Бабо, виж колко много жълтурчета!

Манолина, III „А“ група

Денис е откъснал клонче от кипариса в двора на детската градина. Манолина готичва да съблци на учителката:

– Бързо, Денис къса природата!

Ния, II „А“ група

– Учителката полива всеки ден цветята – казва момиченце от групата.

– Да, тя дава кураж на цветята! – отговаря Ния.

Стефан, I група

В стаята е поставена ваза с дрянено клонче, на което са окачени мартеници и картонени прасенца. Клончето вече е цъфнало. Стефан се обръща към учителката зарадвано:

– Госпожо, прасенцата са цъфнали!



СЕМЕЙСТВО

Павел, III „А“ група

Павел към баща си:

- Таткото на Пепи се казва Ивайло.
- А кой е Пепи?
- Ами на таткото синът!



Светлозар, IV „А“ група

- Вярно ли е, че ти си родила моя тати? – пита баба си.
- Да, аз съм го родила. Той е мое дете.
- Искаш ли да ти инсталирам много игри на телефона? – предлага ѝ въодушевено.

Павел, III „А“ група

Павел и майка му са на гости при баба му. Павел вижда на бюфета една снимка и я носи:

- Мамо, това сме ние! – казва зарадван.
- Да – отговаря майка му. – Но тук съм малко по-млада...
- И аз съм по-млад! – отговаря любезно той.

Рада, IV „А“ група

- Рада, искам сутрин да се оправяш по-бързо, защото не мога да облека теб и мен за пет минути! – негодует майката на тръгване за детската градина.
- Трябваше да се родиш скакалец с четири ръце!
- Ако аз съм скакалец, и ти ще си скакалец. Децата на скакалците са скакалци.
- Аз искам да съм чайка. Да летя високо в небето и да гледам надолу!

Павел, II „Б“ група

- Павлуша, заболя ме главата, защото много ме ядоса от сутринта! – оплаква се майка му.
- Добре, мамо, обещавам повече да не го правя. От утре само следобед ще те ядосвам.
- Как така следобед? И тогава не може!
- А тогава кога може, мамо?

Павел, III „А“ група

Павел играе на телефон с баща си.

- Ало, тате? Здравей!
- Здравей, Павелчо! Ти ли си?
- Не. Аз съм послушен човек.
- А... Как се казва той?
- Не знам. Хайде, чао!
- Чао!

Десислава, II „Б“ група

- Мамо, сложи си очилата, за да не ти е студено на очите!

Павел, III „А“ група

На сутринта Павел е в размисли за снощи:

- Мамо, преди лягане очичките се търкат.
- Това означава, че на очичките им се спи.

Но когато става дума за сън, Павел е неопровержимо богър:

- А, не! Моите са слънчеви, мамо!



Десислава, II „Б“ група

– Хайде, време е да си обуваш обувките – подканва я майката на тръгване за детската градина.

– Но аз не мога!

– Така ли? А в градината кой те обувва? Виждала съм те да можеш.

Известно време Десислава мълчи. След малко отговаря:

– Мамо!

– Да?

– Но аз сега не съм на градина...



Павел, II „Б“ група

Павел е гневен на майка си и ѝ казва, че е лоша. Тя не му говори и се сърди. Той идва при нея:

– Мамо, защо се сърдиш? Трябва да се радваш!

– Защо да се радвам?

– Защото съм казал истината! Нали казваш, че винаги трябва да ти казвам истината.



Павел, III „А“ група

Майка му глади в спалнята. Павел играе в хола. Провиква се:

– Мамо, ела!

– Защо да дойда?

– Ела, мамо – настоява той.

– Не мога. Имам работа...

– Кой ще ме пази?

– От какво да те пази? – пита го тя през разтворените врати на дома.

– От страха.



ТВОРЧЕСТВО

Павел, II „Б“ група

– Павчо, какво си нарисувал? – пита го майка му.

– Това е нашият гараж.

– А защо е на точици?

– Това са всичките неща, които татко гържи вътре!



Лора, IV „Б“ група

– Лорче, не бързай, за да стане красиво – казва ѝ учителката, докато тя рисува.

– Аз не бързам. Моливът бърза!

Ясен, IV „А“ група

След поредната несполучлива рисунка Ясен поема дълбоко дъх и казва:

– Трябва да съм внимателен и очарователен!

Калоян, III „Б“ група

Калоян за първи път посещава зоопарка.

Впечатлен е от пернатите животни.

Пита баба си:

– За какво им служат перата?

– За да са красиви.

– Защо не си сложиш и ти?



Павел, III „А“ група

Павел и майка му се разхождат из града и забелязват настъпващата пролет.

– Вече са цъфнали овошките... – казва майка му.

– Вече са цъфнали кокошките! – съгласява се той през смях.

ПРАЗНИЦИ



Кристин, II „А“ група

Родителите са решили да изненадат децата си за празника, като изпълнят желанията от писмата им до Дядо Коледа и занесат предварително подаръците в детската градина. Кристин подава кутия с играчка на учителката и казва:

– Ето това ще ми подари Дядо Коледа!

Виктор, IV „Б“ група

– Знам защо Баба Марта е облечена в бяло и червено! – казва зарадвано на майка си.

– Защо?

– Защото е помощничка на Дядо Коледа. Облечена е като него!

– И как му помага?

– Ушила му е костюма.



Павел, III „А“ група

Павел благославя баба си на Великден:

– И да пораснеш много дебела!

Боян, II „А“ група

– Госпожо, свирените свирят! – казва развълнувано на Втори юни.

Никълас, IV „А“ група

Децата са застанали мирно с ръка на сърцето, защото е Втори юни. След сирената Никълъс се обръща към едно дете:

– Видя ли? Дори и листата не се поместваха!



Ана, II „А“ група

– За кого е това цвете? – пита я възрастен човек.

– За Васил Левски.

– Кой е той?

– Герой. Истински герой!

– А какво е направил?

– Борил се е с България.

ИГРАЧКИ

Павел, III „А“ група

Павел намира в една кесийка принадлежности за табла.

– Мамо, намерих стокинка!

– Я да видя! Това не е стотинка, това е пул за табла.

– Стокинка е!

Продължава с разглеждането на находката. Изсипва цял куп зарчета и пулове:

– Тате, печелим стотин парички!



Матей, III „А“ група

– Какво искаш да ти донесе Дядо Коледа? – пита майката.

– Количка и приспивни играчки.

– Какво е това приспивна играчка?

– Ами такава – да си я гушкаташ, докато заспиваш.

Калоян, III „Б“ група

По време на следобеден сън в детската градина Калоян се обръща към учителката:

– Искам да узкажа Ния, че има играчка!

– Защо?

– Пречи ми да спя, като има играчка, а аз нямам.

Павел, III „А“ група

Павел играе с влакчетата “Vrio” заедно с майка си. Постоянно се пазарят за следваща покупка от скъпата серия – този път за електрическа бариера. По време на играта майка му предлага да поставят електрически семафор.

– Не може!

– Защо? Виж колко хубаво ще стои тук.

– Не, не може. Още не си ми купила бариера!



ОКАЗИОН ЗА ДУМИ

Емил, IV „Б“ група
закусница – закусвалня

Меган, III „А“ група
българ – българин, зюмбюл – зюмбюл, хейсбук – „Фейсбук“ (от „Хей, здравей!“)

Павел, III „А“ група
страшности – опасности

Ивайло, II „Б“ група
– Обичам да лопкам в лопката. (Обичам да тропкам в локвата.)

Марк, IV „Б“ група
– Госпожо, ще си сложа шапката, защото ще изгоря.

Набил, IV „Б“ група
– Аз съм пострижен.

Огнян, III „А“ група
– Мамо, като стана полицай, ще спасявам Нели от крадци! (Нели е учителката в детската градина.)

Виктор, II „Б“ група
– Виктор, съблечи си ризата, топло е – подканя го учителката.
– Не, тя и без това е с кратки ръкави.

Марк, IV „Б“ група
– Госпожо, скалеците хапят ли?
– Какво е скалеци?
– Е, нали те скачат и ни пеят през нощта?

Меган, III „А“ група
Баба ѝ показва как се духва глухарче и то се разлетява. Тичайки по поляната, Меган възкликва:
– Виж, още едно глухарче!

Никола, III „А“ група
Едно дете в групата има рожден ден. Никола възкликва:
– Ще пием сок! Добре, че не донесоха кока-кола, защото тя е направена от бодлива вода.



ПРОФЕСИИ

Ясен, IV „А“ група
– Какъв искаш да станеш, като пораснеш? – пита го учителката.
– В този живот – художник, в другия – полицай.

Михаела, III „Б“ група
– Като порасна, ще стана извънземен шеф – казва Георги.
– Аз като порасна, искам да стана клиент на магазин – заявява Михаела.

Ясен, IV „А“ група
– Искам да стана полицай, пират и учител! И да си пиша разни служебни, важни неща!

Малена, IV „А“ група
– Аз, като стана голям, ще бъда блогър! – казва Борис.
– Бобо, защо ще ставаш боксьор? – пита го Малена.

Павел, III „А“ група
Непознати хора в едно заведение за хранене го питат:
– Ти какъв ще станеш, като пораснеш?
– Голям – отговаря без колебание.

Ясен, IV „А“ група
– Когато стана човек, ще бъда вълк!



СУПЕР ГЕРОИ

Боян, II „А“ група

- Вчера гледах лош филм за динозаврите.
- Кое му беше лошото? – пита го учителката.
- Разказва се за динозавъра Рекс, а той е лош.



Десислава, II „Б“ група

- Ти правиш мрежи като Спайдърмен и Чейс! – обръща се тя към едно момченце на детската площадка.
- Чипс ли? Ти си чипс! – отвръща ѝ то.

Павел, III „А“ група

- Искам да имам слънчева коса като Стив!

(Стив е русокосият положителен герой от образователната електронна игра „Minecraft“.)

Десислава, II „Б“ група

- Деси, изяж си вечерята, за да станеш силна! – подканва я майка ѝ.
- Но аз не искам да стана силна. Аз искам да стана Super Него момиче!

Павел, II „Б“ група

Павел се върти в леглото:

- Мамо, аз имам супер сила!
- И каква е тя?
- Неспането!



ДЕТСКА ГРАДИНА

Павел, III „А“ група

- Днес е първият учебен ден! Ще започнете занимания в детската градина, ще учите... - обяснява майка му.

- А ще може ли да си играем на животни с Филипчо?

Сияна, III „Б“ група

Преди следобедния сън в детската градина

Сияна пита учителката:

- Нали ще спим една минута?



Боян, II „А“ група

Боян не спира да говори и да пречи на децата да слушат приказката „Дядовата ръкавичка“.

Учителката го пита:

- Какво прави мама, когато ѝ пречиш да си върши домакинската работа?
- Мама ми купува шоколадово яйце. Докато ям, аз не ѝ преча.

Калина, III „Б“ група

- Защо, сънуваме? – пита учителката.
- За да не мързелуваме, докато спим.

Бояна, III „Б“ група

Учителката чете приказка за приспиване следобед.

След известно време Бояна се повдига и казва:

- Госпожо, кога ще спреш, за да мога да заспя?

Павел, III „А“ група

По време на извънредната епидемична обстановка Павел гостува на баба си. На стълбището го среща съседка, която забелязва, че е пораснал на ръст, и го пита:

- Ти ходиш ли вече на училище?
- Не. Ходя на магазин.

Ясен, IV „А“ група

Непозната жена го пита:

- На колко си години?
- На четири и винаги съм бил на толкова.
- А как се казваш?
- Ясен, ама това е старото ми име!

Павел, III „А“ група

Павел към по-малко момиченце на площадката за игра:

- Ти как се казваш?
 - Юлия.
 - Не се казваш Юлия! Мама е Юлия.
- След кратка пауза той подновява контакта:
- А твоя татко как се казва?
 - Моя татко се казва баща ти.
 - А, не! Татко се казва Венци! – и си тръгва обиден.



ТЪЛКОВЕН РЕЧНИК

Павел, II „Б“ група

- Мамо, знам защо България са нарекли така!
- Защо?
- Защото всички тук са българи!

Йоана, IV „А“ група

- Какво е правителство? – пита учителката.
- Там, където правят неща.

Павел, III „А“ група

След разходка в парка майка му го пита:

- Какво ти хареса най-много днес?
- Обувките на един батко, които приличаха на тротинетки. (Ролери.)

Момчил, IV „А“ група

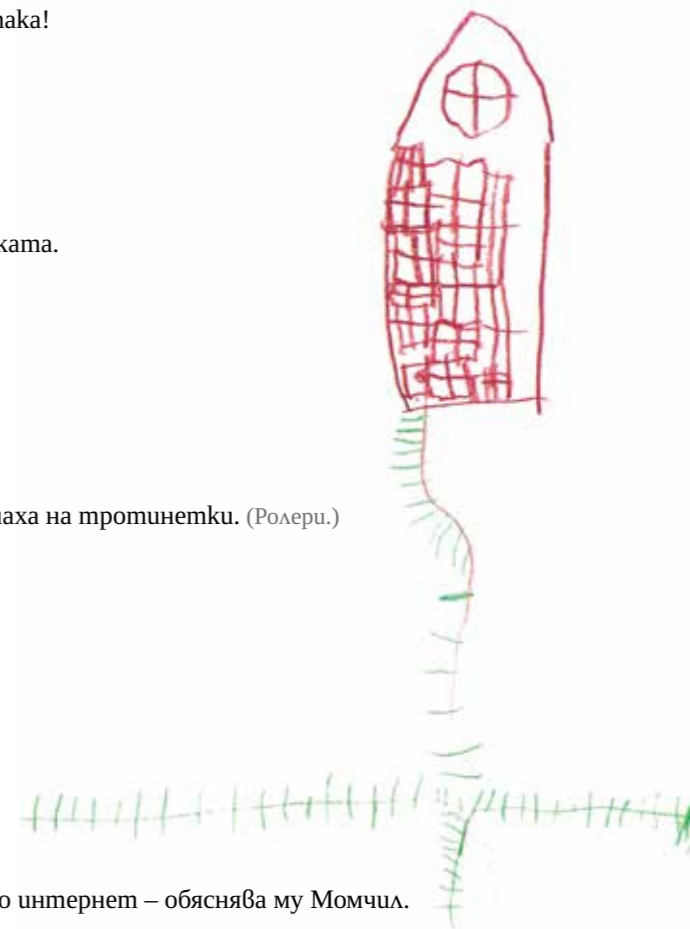
- Какво е пиратка? – пита учителката.
- Морски човек, който е жена.

Момчил, IV „А“ група

- Аз съм Ютубър! – заявява Никълас.
- Какъв? – пита едно дете.
- Такъв, който се бори с Корона вируса по интернет – обяснява му Момчил.

Борис, IV „А“ група

- Какво е мотика? – пита учителката.
- Това, дето е като лопата, ама е криво.



Момчил, IV „А“ група

- Какво е керван? – пита учителката.
- Нецо съединено с камъни и гървета.

Павел, II „Б“ група

- Мамо, Калоячо е на същия километър като Влади.
- На същия километър?
- Да, мамо. И двамата са на три годинки!



НАУКА

Павел, III „А“ група

Павел е удивен от пълнолунието, което осветява нощта, но след малко вече е разочарован:

- Това е друг космос!
- Как така друг? Няма много космоси, той е само един – поправя го майка му.
- Не е нашият космос, този е друг.
- Павел, виж сега... Космосът е един, Луната е една, Слънцето...
- Но тази (Луна) е като Земята! (Кръгла.)

Александър, III „Б“ група

- Защо нямаш часовник? – обръща се към един възрастен човек.
- Има една приказка „Път време няма!“
- Аз не я знам. Може би е нова... Или е много стара!

Дара, IV „А“ група

- Аз, когато си лягам, чета, а ти? – пита я дете от групата.
- Аз не мога да тъча! – отговаря честно Дара.

Павел, III „А“ група

Павел започва да разказва разбъркана приказка:

- Имало едно време една Пепеляшка и тя заспала. Дошъл един принц.
- Който бил като жаба? – провокира го майка му.
- Не знам. Приказката е скъсана! – отговаря той, провокирайки я на свой ред.

Павел, II „Б“ група

Павел и майка му разглеждат “Произход на видовете” на Чарлз Дарвин. Четат, че на животните в дивата природа им се налага да се борят за оцеляване. Той коментира:

- И на хората се налага! Само не на мене, защото татко ми е купил пушка!

Павел, III „А“ група

Майката на Павел му дочита трета приказка за лека нощ и за пореден път стига до ключовия въпрос:

- Каква е поуката тук?
- Много хубава – отговаря набързо той и най-после се извърща да спи.



МЕДИЦИНА

Павел, III „А“ група

Павел и майка му се връщат вкъщи след спешно посещение в болница „Пирогов“ за вадене на частица „Лего“ от едната му ноздра. Отдъхвайки си, тя го пита:

- Защо сложи тази частичка в носа си?
- Защото по-голямата не ставаше.

Боряна, IV „А“ група

- Мамо, боли ме китката на крака!

Павел, III „А“ група

- Мамо, пишка ми се.
- Добре, де. Иди и пишкай! Макар че от кога нищо не си пил?
- Глътнах една плонка.



Даниел, IV „А“ група

Даниел вижда дете със специални образователни потребности и пита учителката:

- Той защо е такъв? Може би мозъкът не му е разбран...

Десислава, II „Б“ група

- Деси, как мислиш – дали изчистихме всички въшки от главата ти? – пита я майка ѝ.
- Не, мамо! Буболечките още маршируват по главата ми.

Павел, III „А“ група

- Заболя ме коремът – споделя майка му.
- Трябва да вземеш от Баба Яга една добра отрова, която убива всички мръсни вируси, всички балончета, и ще ти мине.

Ясен, IV „А“ група

- Мамо, имам мускулна треска!
- Къде имаш мускулна треска?
- На черния гроб!

Павел, III „А“ група

Павел дъвче една сламка в устата, придържайки я с два пръста, и казва:

- Пуша вятър!



ХИГИЕНА

Павел, II „Б“ група

Павел, след като е изгледал филма „Аладин“, се обръща към майка си:

- Ако имах джин, щях да пожелая... първо, много играчки! Цели десет милилитра! Второ, искам домашен любимец – маймунка. И трето, искам микроскоп, с който да гледам вирусите по ръцете си!

Моника, I група

Моника е на разходка в парка с баба си и носи метална кутия с формата на сърце.

- Когато се приберем, трябва да я измием – напомня баба ѝ.
- Да, когато идва откъдето, сърцето трябва да си вземе ръцете!

Ния, III „Б“ група

- Какво е това? – обръща се към учителката, която се приготвя за тръгване в края на работния ден.
- Парфюм.
- И аз искам да го помириша, за да ми е спокойно.



Орлин, III „Б“ група

- Защо трябва да се мием със сапун? – пита учителката.
- За да вкараме сапун в очите на микробите и да им люти.

Павел, III „А“ група

Откакто е с по-дълга коса, Павел пак не обича да се къпе. Въпреки това днес е под душа. Докато майка му го облива, той нарежда:

- Аз съм стар човек.
- Стар човек?
- Да, аз съм стар човек. А старите хора не се къпят.

Ния, II „А“ група

- Ще ядем бонбоните след закуска, защото микробите могат да усетят и да дойдат. (Микробите.)

Павел, II „Б“ група

– Павчо, защо цялата маса е във вода? – пита го майка му.

– Аз съм я разлял.

– А защо не избърса?

Той, вдигайки възмутено ръце:

– Защото ме мързеше, мамо, не разбираш ли?

Павел, III „А“ група

– Когато пораснеш, сам ще си переш гащите – казва майка му, докато ги припира на ръка.

Той мълчи. Тя продължава:

– Чу ли? Няма да даваш на друг да ти ги пере. Ти ще си ги переш.

След още малко време той се обажда:

– Но аз още не съм станал майка!



КОРОНА ВИРУС



Виктор, II „Б“ група

На закуска Виктор кашля. Остава закуската, отива при учителката и казва:

– Госпожо, аз малко кашлях, но не съм болен от Корона вирус.

Павел, III „А“ група

По „Канал 1“ на БНТ звучи слоган: „Духът няма карантина“.

Павел моментално отговаря: „Духът гразни Корона вирус“.

Вивиан, II „Б“ група

– Фани, виж моята къща! – обръща се към учителката, показвайки рисунката си.

– А знаеш ли кой живее в тази къща?

– Калоян, но той е заключен.

– Защо?

– Корона вирусът е много лош! Малките микроби в него обичат да ядат всички хора. Той е заключил Калоян, затова той не може да излезе.

Павел, III „А“ група

След продължителната социална изолация Павел и майка му най-после излизат от къщи. С маска на уста, с прозрачни очила, с ръкавици... Пристъпват на улицата след седмици ходене по килим и Павел възкликва:

– Колко е твърда планетата!

Лора, II „Б“ група

– Ще дойда на детска градина, когато убием Корона вируса!



СПОРТ

Вихрен, IV „Б“ група

– Мамо, моля те да ме запишеш на футбол, за да нося футболни обувки!

Павел, II „Б“ група

Баща и син играят футбол вкъщи. Павел вкарва гол и вика:

– Ура, аз вкарах гол! Една точка за мен!

Баща му също вкарва гол. Павел отново вика радостно:

– Пак точка за мен! Защото вкара в моята врата!



ПОЛОВЕ

Павел, III „А“ група

– Ти не си ми приятел! – заявява сърдито на баща си.

– Добре де, не си ми приятел, но си ми син!

– Не съм ти син. Мама ме е родила.

Моника, I група

– Аз ще ходя на море, там ще бъде Йоан.

– Той вече си има братче – казва баба й.

– Да, братчето му е момиче!



Павел, III „А“ група

Рано сутринта на път за детската градина по радиото в колата звучи хард рок. Игва по-бодро от желаното и майка му превключва на друга станция. Там зазвучава лирично парче.

– Това е момичешко! – негодува той. – Пусни ми момчешкото!

Павел, II „Б“ група

Павел седи и изучава ръцете си с лупа:

– Мамо, имам добра новина!

– Каква?

– Вече ми порастват косъмчета по ръцете!

– И какво значи това?

– Това значи, че ще ставам татко.

Рага, IV „А“ група

– Мамо, защо батко има един кокал тука?

– Това се казва адамова ябълка. Мъжете имат такава.

– А ние нямаме, защото сме прилични.

Павел, II „Б“ група

- Мамо, толкова се радвам, че си се имаш!
- Искаш да кажеш, че ме има?
- Да!
- А защо?
- Ми, защото, като стана на десет, ще се ожена за теб. И е толкова хубаво, че си родила и Яна. И татко ще има за кого да се ожени.

Павел, III „А“ група

- Бате Жори живее в съседния апартамент и завършва осми клас. При отворени врати в хубаво време всичко се чува. Днес бате Жори пее на висок глас и все повече си личи, че гласът му мутира. Павел се обажда, наострил слух:
- Мамо, чуваш ли? Бате Жори е станал татко!

Сияна, II „Б“ група

- Жените имат сила, мъжете – мускули.



БЕБЕТА

Павел, III „А“ група

- Когато съм бил бебе, бил съм в дрешката на мама.

Борислав, II „А“ група

- Как се появяват бебетата? – пита учителката.
- Аз, като бях бебе, се родих при тате.

Алина, II „А“ група

- Вкъщи ми е скучно, няма с кого да си играя.
- Скоро ще си имаш братче и другарче за игра – отговаря учителката.
- Предпочитам аз да съм в коремчето на мама.

Малена, IV „А“ група

- Мама е бременна.
- Как разбра? – пита учителката.
- Има две чертички.
- Само две? А ако бяха три?
- Ще има три бебета.

Ана, II „А“ група

- Мамо, искам братче!
- Вече няма как, след теб и така ти няма да раждаме повече деца.
- Е, добре, тогава ще вземем братчето на Милена.



ЧУЖДИ ЕЗИЦИ

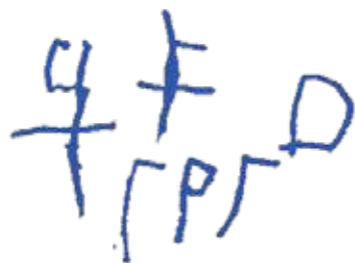
Лора, IV „Б“ група

Помощник-възпитателката сервира закуската. Едно от децата ѝ казва:

– Мерси, мадам!

Друго пъта какво означава това. Учителката обяснява, че това означава „Благодаря, госпожо!“ на френски език.

– Значи, ние сме френци! – заключва Лора.



Павел, III „А“ група

– Пенкю, мамми!

– Тенк ю, Павел, а не пенкю.

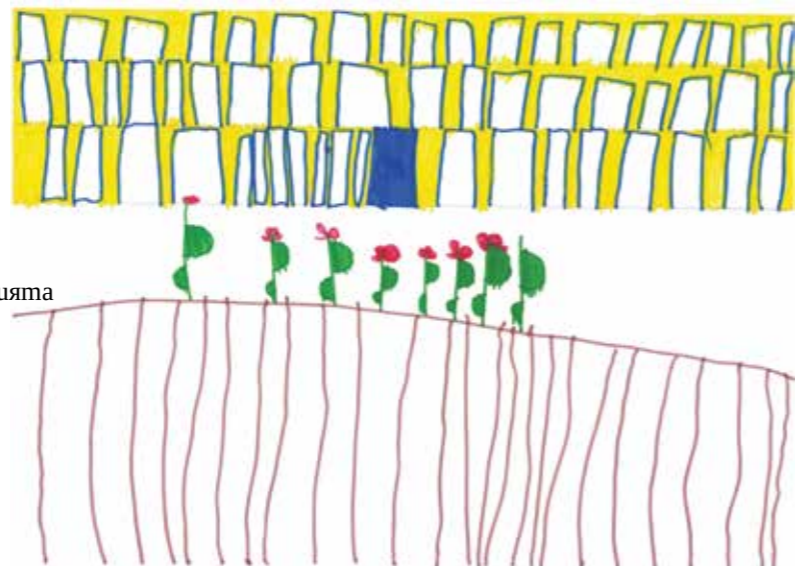
– Грешиш, маммо! Пенкю се казва.

След известно време Павел разказва за диамантено находище в играта „Minecraft“:

– И там има много даймънтс.

– А-ха, има диаманти, значи.

– Не диаманти! Даймънтс!



Меган, III „А“ група

– Искам ябълка, моля!

Баба ѝ решава да провери познанията

ѝ по английски език:

– На английски, моля!

– Една ейпълка, моля!

ЯСТИЯ

Десислава, II „Б“ група

– Мамо, за закуска обичам бесени ядки с кисело мляко.



Емма, IV „А“ група

– Зеленият фасул е опасен, защото е пълен с боб!

Десислава, II „Б“ група

– Гладна съм! Много ми мирише на спагетки от носа ми!

Меган, III „А“ група

Меган вижда, че учителката яде кроасан, и я пита:

– Защо гъвчеш толкова бавно?

– Защото сутринта ми извадиха зъб.

– Искаш ли да ти сгъвча аз?

– Не. Защо?

– За да не останеш гладна.



Павел, III „А“ група

– Какво обядва днес в детската градина? – пита го майка му.

– Таратор.

– Не може да е таратор. Вчера беше таратор.

– Супа.

– Каква супа?

– Ами, печена.

Павел, II „Б“ група

- Мамо, какво ще ям на вечеря?
- Супа.
- О, не! А ако я изям, каква награда ще получа?
- Каква искаш?
- Макарони!

Павел, III „А“ група

Павел и майка му минават покрай щанд с готови храни.

- Мамо, виж – убита риба с очи!
- На табелката пише: „Печена ципура“.
- Искаш ли да си купим за вечеря? – пита го майка му.
- Не може с очи! Трябва да убият очите... – и подминава огорчен.

Цветелина, I група

- Кокешката снася варени яйца, защото има печка.



ПЛАЧЪТ

Луиза, IV „А“ група

- Не ми се реве сега, но ще рева!



Павел, II „Б“ група

Павел се връща с майка си от лабораторията, където са му вземали кръв. През цялото време е плакал – докато му взимат кръв и докато се прибират вкъщи. Изведнъж спира да реве и казва възторжено:

- Мамо, мамо! Виж каква коледна украса са направили на този магазин!
- О, да, много е красива!
- Скоро се опомня, стиска силно клепачи и казва, плачейки:
- Но това не ме интересува!

Калина, III „А“ група

Калина, чиято майка е лекарка, идва разплакана. Учителката я пита:

- Защо плачеш, Калина?
- Защото едно момченце от другата група, ме удари по детеродните органи.
- Боли ли те?
- Малко, но сега не знам, като порасна, дали ще имам деца.
- Разбира се, че ще имаш, Калина!
- Добре, тогава спирам да плача.

Павел, II „Б“ група

Родителите на Павел го приучват да спи в детската стая. Вчера е заспал на тяхното легло и после са го пренесли в неговата стая. През нощта майка му се събужда от плач. Павел стои до леглото, облян в сълзи. Взимат го да спи при тях до сутринта. На следващия ден майка му го пита:

- Павчо, защо плачеше, като дойде при нас?
- От радост, мамо! От радост, че те виждам!



Павел, III „А“ група

Павел е постъпил в дежурна детска градина, която не познава. Когато се прибират, майка му го пита:

– Ти плака ли днес?

– Да.

– Плака? Колко плака?

Той мълчи.

– Много или малко плака?

– Много и малко.



СМЪРТТА

Меган, III „А“ група

Семейството е имало куче Чери, което е умряло преди да се роди Меган, но след това всички ѝ разказват колко игриво и скокливо е било то. Когато отново заговарят за него, тя казва:

– Бабо, знаеш ли, че Чери, като е умряла, е отишла на небето и там скача от облак на облак...

– Умряла?

– Да, не разбираш ли? Смърт значи нещо малко в земята, кръгло, камък...

Павел, III „А“ група

– Видях умрял гълъб до църквата! – спомня си за случка на същото място през миналото лято.

– И какво значи умрял? – пита го майка му.

– Това е, когато някой го удари и той стане на месо като сирене.



УЧИТЕЛИТЕ ГОВОРЯТ

Ангелика Симеонова, старши учител във II „Б“ група „Слънце“

Ако има един типично детски недостатък, то е желанието на малките да наложат своето на всяка цена.

Анелия Цветанова, старши учител в III „А“ група „Умниците“

Днешните деца са по-различни от предишните. Сега те имат възможност да гледат много телевизионни канали, да използват компютри и смартфони, с които имат достъп до огромен брой информация. Така те са по-информирани и с по-голямо самочувствие, защото могат да ползват технически средства по-добре от много хора, които са по-възрастни от тях.

Гюзар Хаджибекур, старши учител в III „Б“ група „Палавници“

Деца ми учат да се радвам на малките неща, точно както тях. Да мечтая – децата непрекъснато мечтаят. Да се уча на нови неща – точно както тях. Да бъда естествена – каквито са и те. Да показвам любов и съпричастност, както те правят!

Диана Петрова, учител в IV „Б“ група (филиал) „Усмивка“

Работейки с деца, човек работи и върху собствените си недостатъци или по-слаби страни. В този смисъл това е възможно най-добрата професия – кара те да се самоусъвършенстваш.

Елица Алексиева, заместващ помощник-възпитател във всички групи

От една страна, децата винаги са си деца и в този смисъл духът на времето няма толкова общо с техния вътрешен свят. От друга страна, скоростта им на израстване и добиване на знания за света се е увеличила. Това отключва по-голяма необходимост учителите да възпитават у тях търпение за нещата, които правят. И това качество, както другите в детска възраст, се изгражда чрез играта.

Иванка Пенева, старши учител във II „Б“ група „Слънце“

Какво ме разсмива у децата ми? Обърнатите обувки. Усмиввам се и когато полагам такова усърдие, съсредоточеност и усилие за справяне с поставената задача, че виждаш излезени езичета.

Ирина Панова, учител в IV „А“ група „Дъга“

Общуването с деца ме е научило през годините да анализирам поведението на хората и да търся причините за техните постъпки. Този подход ми помага по-лесно да печеля доверието на другите.

Интересите, които имат съвременните деца, са основното, което ги отличава от предишните. Технологиите, динамичният начин на живот и разнообразните медии влияят сериозно на развитието им.

Недостатъците на днешните деца са агресията, нетърпението и мързелът.

Деца ми учат да виждам света през техните очи и да се старая да бъда актуална и интересна за тях.

Мария Якимова, старши учител във II „А“ група „Шарени бонбони“

Сегашните деца са по-информирани, но благодарение на това, че получават много „готови продукти“, имат по-бедно въображение и по-малко сръчности.

Миглена Филчева, директор на ДГ № 113 „Преспа“ – София

Учителите сме особена порода хора, които работят с всички сетива и го правим толкова всеотдайно, че понякога се „изгубваме“ в професията.

Съвременните деца се отличават от предишните по начина си на комуникация, който демонстрират помежду си и към възрастните. Разликата между поколенията в това отношение вече е драстично голяма и това отваря пропаст, която не всички сме подготвени да прескочим.

Моето най-голямо постижение като учител е, когато ме спре на улицата млад човек и разпознал ме, каже: „Помните ли ме, госпожо?“

Нина Иванова, учител в IV „А“ група „Дъга“

Деца ми учат на безвъзмездна любов.

Петя Божинова, старши учител в IV „А“ група „Дъга“

Децата ме учат на смисъл – да има за какво да живееш и на какво да се радваш.

Татяна Тончева, старши учител в III „Б“ група „Палавници“

Най-голямото ми професионално постижение е, че вече около двадесет години съм учител и работя на едно и също място – детска градина „Преспа“!

Фатима Иванова, старши учител във II „А“ група „Шарени бонбони“

Най-много ме разсмиват децата, когато имитират родителите и учителите си.

Фатме Алиева, учител във II „Б“ група „Слънце“

За мен да си детски учител е приключение и предизвикателство, тъй като постоянно се сблъскваш с неподозирани ситуации. Като учител аз играя, пея, рисувам, спортувам с децата. Съвместявам много роли в едно и това ме прави необикновена. Поддържа ме жива, зарежда ме с енергия и ентусиазъм и се чувствам горда и щастлива, че съм учителка.

За мен учителят е лицето, което изгражда всички останали личности и професии. Той става част от семейството за младия човек. Така че е извънредно отговорна и важна професия.

Аз съм детски учител и това е най-голямото богатство, което имам след семейството си. Децата от детската градина ги приемам като „мои деца“. Обичам ги, подкрепям ги. За мен няма по-голяма радост от това да дам на децата всичко от себе си като знания, умения и напътствия, за да се изградят като пълноценни личности.

Всъщност, децата са най-големите „учители“. Те намират забавление и красота навсякъде и напомнят на възрастните, че сивото винаги може да стане цветно. Те не лъжат и имат способността да кажат на възрастните всичко, което мислят, дори това да показва недостатъците им. Още нещо, на което ме учат – да не се отказвам, да бъда себе си, да прощавам с лекота. Те ми помагат да разбера колко е важно да обичам и да показвам любовта си.

ПИРС БЪДЛИВА ВЪДА И БЕСЕНИ ЯДКИ



“Пирът” на Платон е един от малкото Сократови диалози,
в който има опит за реплика

Иван Драгоев ***



*** Мотото във втора част е цитат от статията на Иван Драгоев „Антропологичен прочит на мита за Аристофан в „Пирът“ на Платон“, публикувана в „Литературен вестник“, 2017, бр. 31, с. 9, 12-13.

УЧЕНИТЕ ГОВОРЯТ

ПОД КАПКИТЕ НА КРИСТАЛНИЯ ДЪЖД

МИГЛЕНА ФИЛЧЕВА

Директор на ДГ „Преспа“ в гр. София

Преди всичко искам да благодаря на децата и родителите от детска градина „Преспа“ за тяхната честност и прозрачност, за тяхното търпение и съгласие да споделим неща от личния им живот с читателите – хора извън нашата общност.

Да си учител и да си добър като такъв означава умение да гледаш света през очите на децата, желание да освободиш пространство пред тях, за да се изявят такива, каквито са, способност да дадеш простор на собствената им личност. За да си учител, трябва да можеш да подкрепиш чуждата горба и уникалност, да утетиш чуждите провали и униция, да отговориш на трудни въпроси, на които сам понякога не намираш решение. Децата имат нужда от цялата сложна палитра от изживявания, те се стремят към цялото богатство на света.

Спомняте ли си как Вие възприемахте света, когато бяхте дете? Спомняте ли си вълшебния начин, по който си обяснявахте нещата около вас? Вероятно всичко това вече е избледняло в съзнанието Ви. Вероятно магията отдавна е изчезнала, изместена от благоразумието на опита. Но сега се опитайте да си представите света от гледната точка на Вашето дете. Опитайте се да го правите всеки ден дори само за няколко минути и това ще Ви подсказва какво преживява то.

Представете си например как изглеждате през детските очи. Тогава непременно ще се преоткриете, а това ще Ви накара да промените начина, по който действате, и начина, по който говорите. Детските очи никога не лъжат. За едно малко дете зеленият фасул може да е „опасен, защото е пълен с боб“, докато за големите той е просто зеленчук. За малкото дете „клиент на магазин“ може да е професия, докато за големите това е моментна социална роля. Но децата виждат света различно. Защото те не търсят логичното, а истинското, защото за тях не е важно обяснението, а начинът, по който се случват нещата. Те се радват на локвите след дъжда, на меката трева, на звездното небе... Вою ги емоцията, така както влюбените излизат от реалния живот и виждат само красотата около себе си, търсят я и се обгръщат с нея.

Не гледайте само това, което виждате, а вникнете зад него – където се крие красивото. И ще го видите чрез очите на детето в себе си!

Предучилищната възраст е важен период от живота на човека, когато се формира чувството за собствените възможности, потребността от самостоятелна дейност, основните представи за обкръжаващия свят – за доброто и злото в него, за семейство и роден край. Това е златното време на начеващото духовно израстване. В предучилищния период започва натрупването на нравствен опит, а началото на духовния живот се състои именно в усилието за нравствено самоопределяне и изграждане на личностно самосъзнание.

Понятия като миролюбие, доброжелателност, великодушие, стремеж към удовлетворяване не само на собствените желания, но и стремеж към служене на другите, за съжаление, могат да се окажат трудно достъпни за нашите деца в условията на съвременната култура. Кризисното състояние на духовно-нравствената сфера на обществото и семейството днес несъмнено се отразява негативно върху израстването на децата в предучилищната възраст. По тази причина още по-остро от друг път се усеща необходимостта от специална педагогическа грижа за формиране на хуманни отношения на детето към природната и социалната действителност. Чрез образа на света, отразен в детските очи и изразен в първите изречени или нарисувани произведения на незрелия човек, педагогът отваря вратата към своята отговорна мисия.

Да вярва или да не вярва, в какво да вярва детето – това е въпрос на семейна традиция и унаследени убеждения, а по-късно, след пълнолетие, става въпрос за личен избор. Но ние, педагозите, сме длъжни да приведем до нашите възпитаници моралните принципи и етическите норми, които са присъщи на българското общество като цяло и които ще им дадат здрава основа за по-нататъшното им развитие като личности. Още в предучилищна възраст започва усвояването на социалните правила, възприемането на основните морални изисквания и запознаването с образците на публично поведение по пътя на подражанието.

Плодотворността на възпитателния процес не е единично достояние, а е в пряка зависимост от съгласуваността между педагогическите усилия на родители и учители. Сътрудничеството меж-

ду семейство и педагози е задължително условие за успешно реализиране на която и да е образователна програма. Затова основният методически ключ, който ние в Детска градина № 113 „Преспа“ използваме и който е залегнал в проекта ни за създаване на книга с детски „мъдрости“, е взаимодействието между тези две страни на образователно-възпитателния процес.

Записаните текстове на деца в тази книга са плод на тяхна спонтанна изява, но от друга страна, те са резултат от взаимните усилия на родителите и учителите, които са ги записали, осъзнавайки важността на интимния контакт с детето при изграждане на неговата личност. Обособените тематични рубрики в книгата подсказват, че детските реплики засягат теми от различни области на познанието, житейския опит и емоционалния живот на човека. А тези теми присъстват и в учебното съдържание на предучилищното образование по всички образователни направления: например темата за значението на думите – в направление „Български език и литература“, темата за празниците – в направление „Околен свят“, темата за творчеството – в направления „Изобразително изкуство“ и „Музика“, темата за ястията – в направление „Конструирани и технологии“, темата за спорта – в направление „Физическа култура“... Записването на спонтанните детски разсъждения на децата дават методически ориентир на учителите за интересите на техните възпитаници, за нивото на тяхната осведоменост и за познавателните им дефицити, върху които педагогът трябва да работи и да запълни в бъдещите си занимания с децата.

Словесните изяви също така са важен показател за специфичната гледна точка на децата към света, за тяхната индивидуалност и за това, че у всяка дете зрее бъдеща неповторима личност. В този смисъл обръщането на системно педагогическо внимание от страна както на учителите, така и на родителите към речевите прояви на децата е единственият верен път за реализиране на личностно ориентирано образование, което е водещ подход в съвременното българско образование. Представите за Бог и за любов, идеите за време и за красота, разбиранията за професиите или за съвременните супергерои, специфичният начин на изразяване, откритието особено в рубриците „Оказион за думи“ и „Гълковен речник“, в тази книга са уникални и представят светогледа на конкретни деца от едно учебно заведение. Разбира се, зад спонтанните открития на възпитаниците на Детска градина „Преспа“ може да се разпознаят общи психологически и интелектуални зако-

номерности, но в тази книга те говорят с гласовете на точно тези деца, които през учебната 2019/2020 година посещават точно тази столична детска градина.

Словесните изяви на децата в книгата ни са израз на тяхната социална и емоционална самоосъзнатост, придобита до момента. Те подказват на учителите как протича и до колко е успешен процесът на социализация на едно дете, безболезнено или напротив – с относителен драматизъм, то се приобщава към света на възрастните хора. Също така отразените речевни прояви на децата тук са симптом на емоционалното им съзряване – доколко те преодоляват или напротив – имат някои затруднения при справянето им с т.нар. бебешки егоцентризъм, заложен им от природата и препятстващ в определена степен социализацията им при тяхното по-сетнешно приобщаване. Всяка реплика на дете е натоварена с емоционален заряд, изразява чувства и може да подсказва на учителя етапа на развитие на емоционалната интелигентност у детето и да му сигнализира как той трябва да продължи своето педагогическо въздействие над него. Всъщност, това се отнася еднакво както за учителите, така и за родителите. Ето защо вслушването в детската реч, вникването в нейните скрити смисли, долавянето на вътрешния глас на детето трябва да бъде цел на всички, които отглеждат и възпитават деца. Затова тази книга, която е общо дело на учителите и родителите на Детска градина „Преспа“ в град София, може да бъде образец за успешен диалог с децата, които се нуждаят от своя възрастен партньор в лицето на родителя или на учителя.

Ако „Зеленият фасул е опасен, защото е пълен с боб“, както казва едно наше дете, а за големите той е просто зеленчук, то ние като педагози и родители, които обучаваме и възпитаваме децата си, трябва да разгадаем защо детето мисли така, да направим предположения за скритото послание в тази странна на пръв поглед реплика. Например, кое е водещото тук – детето казва, че фасулът е опасен. Това означава, че то се страхува от него и че най-вероятно няма да го яде. Със сигурност то не обича фасул. Но защо? Едва ли защото този зеленчук не е вкусен. Ако е така, нямаше да се страхува от него. Защо тогава? Може би някакво незапомнено неприятно преживяване при първата консумация на ястие с фасул стои зад този страх. Ние обаче няма как да набавим този негов спомен и да направим психологически анализ на отминалата ситуация. Разполагаме само с факта на страха.

Но защо е този негов страх тук? Детето ни казва само това – „защото фасулът е пълен с боб“. Какво е боб? Какво е фасул? Ето я първата задача на учителя или родителя – най-напред той трябва да обясни на детето какво представляват те, каква е разликата между тях, как са свързани помежду си, как изглеждат. Може би така ще му покаже, че фасулът всъщност не е страшен! Още нещо – детето ни казва, че „фасулът е пълен с боб“. На какво прилича това? Тук има почти художествен образ – бобената шушулка вероятно му прилича на заредено оръжие с патрони, което може да стреля и което може да нарани... Оформя се още една задача на възпитателя – да въздейства пряко върху емоционалната затрудненост у детето, като заиграе с художествения образ. Хайде сега да обелим шушулката на фасула и да поиграем с бобените зърна! На какво – на строители ли, които ще редят бобчета като тухли, или на бижутери, които ще ги нижат като герданче? А с шушулките какво можем да направим – легълца за разбягалите се малки бобени гечица или хранилка за птици, какво? Това също може да бъде разработено от педагога като обучителен сюжет в определена учебна ситуация по някое от образователните направления. И какъв ще бъде благотворният резултат от тази професионална операция? Разбира се – превъзможването на отрицателното отношение на детето към „страшното“ нещо: пълната бобена шушулка. Може би следващия път то вече няма да се страхува, а ще прояви яхния с фасул и ще расте по-здро и по-силно!

В друга детска реплика от книгата четем за друг страх – за страха, че ударено по „детеродните органи“, то може би няма да има деца, когато порасне. Може би тази реплика ни подсказва за информация, която е дошла твърде рано при детето, когато то все още не е готово за нея и не е в състояние да я разбере. Но страхът, който тя поражда, е естествен и важен и този страх зове за познавателно навлизане на педагога в темата за половете, за различията между мъжа и жената, за тяхното природно и социално предназначение. Подобен диалог дава нов шанс за ползотворна работа на учителя с децата – например чрез метода на сюжетно-ролевите игри той може да разработи темата, като по косвен път и в достъпна степен даде нужната информация, с която да разграничи половото различие, да очертае уязвимостта на различните полове и да успокои тревогите с пример на грижа към себе си и другите.

При разговор с децата всички ние – и учители, и родители – трябва да бъдем близо до тях и да си даваме сметка, че всяка дума на детето, дори най-случайната, представлява симптом за някакво интелектуално или емоционално усилие, че тя означава опит на детето за осъзнаване на случващото се. Затова не бива да подценяваме казаното от децата като незначимо или глупаво, а да работим както върху граматическата правилност на езика, така – а и още повече! – върху вътрешното съгържание на речта, което засяга въпросите на живота.

Често пъти, когато като родител или учител се чувствам изгубила верния път, ме спасява нещо забравено в джоба ми – малко камъче, бонбон, копче, част от играчка, листче с нещо написано... Сякаш отново играя! Когато разбере нещо за децата ми – моите собствени или тези от градината, аз научавам нещо и за себе си – за детето, което някога съм била. И това познание безпогрешно ме отвежда в правилната посока. Убедена съм, че вместо да е недостатък, тази нова чувствителност е станала мой съюзник. С течение на времето аз се научих повече да наблюдавам, да съпреживявам, да си задавам въпроси, да приемам чуждите отговори, да се вглеждам в това, което най-много ценя у хората и което откривам най-лесно у децата.

Темите и идеите в тази книга са поставени от самите деца и са напълно автентични, извлечени са от тях без предизвикателство и без каквато и да е предварителна умисъл. Всички реплики са записани от родителите и учителите дословно и са събрани в този сборник без съгържателна редакция, което ги прави меродавни за анализ и интерпретация от различни изследователи на детството. Истински градивният елемент в тях обаче си остава възможността, която само те могат да ни предложат – да осъзнаем себе си като родители и учители, да се почувстваме като хора, които могат да разговарят с добронамерено разбиране.

Дълбока и в същото време лека и приятна за четене, тази книга ни подкрепя в изследването на детската същност. Тя ни подпомага в опознаването на детската ранимост и устойчивост, на детската крехкост и мъдрост. Тази книга се излива като пречистващ гъжд, от който изливаме по-чисти и по-уверени в своята ценност като родители и учители, но и като свободни личности.

ДЕТЕТО И ЕЗИКЪТ. РАЖДАНЕТО НА ДЕТЕТО В ЕЗИКА

д-р **ВЕСЕЛА БАНОВА**

Департамент по когнитивна наука и психология на Нов български университет

Детето е говорещо същество. Още преди да се роди, то съществува в езика на своите близки. Те говорят за него, изграждат образа му в езика, гадаят пола, обсъждат името му, фантазират бъдещето му... (Банова 2014: 6) Накратко: то съществува в езика още преди да се роди.

Ключът към очовечаването не е единствено в перфектните грижи за детето. Раждането на човешкото същество става в езика и благодарение на специалната връзка с някого, който го обича и който не го подценява, не го свежда до уста, която трябва да бъде нахранена, и до тяло, което трябва да бъде подсушено и преоблечено. Най-често този някой е майката, но нейната функция може да се изпълнява и от друг човек, който полага особени, специфични грижи за детето, който му говори и му позволява да разбере, че то може да бъде харесвано и обичано.

За майката, която се грижи за детето, опитвайки се да откликне на неговите потребности, начинът му на присъствие е винаги загадъчен. Отвъд вика, отвъд кърменето, смяната на пелените, къпането, ласките винаги има един въпрос, който се формулира като „Какво иска то? Какво иска от мен?“ Това е загадка, защото не става дума за интелектуален въпрос, а за въпрос, на който тя може да отговори единствено, слагайки го на гърдата“. (Роа 2002: 16) Понякога това измерение на загадката предизвиква чувство на тревога и страх, което кара майката да се чувства безпомощна. Това подтиква някои майки да казват: „По-добре ще е, когато пораснеш и можеш да кажеш какво искаш“. (Роа 2002: 16) Ще видим в този сборник с детски афоризми, които в много случаи можем да наречем **„езикови изобретения“**, че дори когато детето започне да говори и добре да си служи с езика, недоразуменията между него и най-близките му възрастни (майката, учителката) не са рядкост.

Съществуват множество изследвания и ценни наблюдения, които доказват силата на връзката между психичното развитие на детето и езика. Достатъчно е да припомним наивния и трагичен експеримент, проведен през XIII век от Фредерик II, крал на Сицилия и Германия и император на Запада. (Макали 1999: 17) Той пожелава да разкрие мистерията на първоначалния, майчин език, а именно – да разбере какъв език би проговорил някой, който не е научен на никакъв. Дали би проговорил той немски, майчиния език на краля, в който случай той би имал доказателство за универсалността и превъзходството на немския език, или би проговорил староеврейски или гръцки, латински, арабски? За тази цел този немски крал разпоредил да бъдат отделени от майките им веднага след раждането

си около четиридесет деца и да бъдат отглеждани от гойки, които получили строги указания как да се грижат за децата: да ги хранят, къпят, преобличат и пр., но да не им говорят. Също така тези гойки не трябвало да разговарят помежду си, така че тези деца никога да не чуят звука на човешки говор. Можете да си представите, че Фредерик II е бил разочарован от своя експеримент, защото не само, че нито едно от децата не проговорило никога, а всички те измрели още през първите години от живота си.

ПОСРЕЩАНЕТО НА ДЕТЕТО В ЕЗИКА. СИМВОЛНАТА ФУНКЦИЯ НА ЕЗИКА

Майката изобретява за своето бебе майчин език, който му дава възможност да изразява по неповторим и уникален начин своите потребности: хранене, сън, преобличане, къпане и т.н. Ключов момент за развитието на връзката на бебето с езика е, че майката чува в първите срички и звукосъчетания, произнасяни от бебето ѝ, гуми. Така тя придава смисъл на звуците, които бебето произнася. Често то си играе с гласа си и изпитва радост от това.

Така, в звукосъчетанията „ми-ям“, „ам-ам-аа“ майката чува „мама“ и го казва: „Мама! Ти каза мама!“. Тоест майката чува смислени гуми в бърборенето на бебето и това ѝ позволява да различи устата, която говори, от устата, която се храни. (Банова 2014: 6)

От една страна, бебето си играе с гласа си, като произнася различни звуци и словосъчетания. Тази страна на езика винаги ще го вълнува: звученето на гумите и техните комбинации, чиято цел не е обличането им в смисъл. Така, Павел от III „А“ група си играе със звученето на езика и заменя гумата с друга по фонетична близост, при което ефектът е комичен:

Павел и майка му се разхождат из града и забелязват настъпващата пролет.

– Вече са цъфнали овошките... – казва майка му.

– Вече са цъфнали кокошките! – съгласява се той през смях.

В своята автобиографична книга „Спасеният език“ Елиас Канети разказва как щом баща му се връщал от гюкяна у дома, веднага започвал разговор с майка му: „По това време те много се обичаха и си имаха собствен език. Говореха немски, езикът на щастливите им ученически години във Виена“. (Канети 2008: 32-33) Малкият Елиас има основание да се чувства излишен, когато родителите му разговарят по този начин. Той ги слуша много внимателно и пита какво означава една или друга дума. За него техният език е вълшебен. А те се смеят и му казват, че му е твърде рано и че това

са неща, които по-късно ще разбере. „Мислех, че си говорят за прекрасни неща, които би могло да бъдат изречени само на този език“. После, след като дълго им се е молил напразно, разсърден, той изтичвал в другата стая и си повтарял изреченията със същата тоналност, в която ги бил чул от тях – „вълшебни формули“, които момчето упражнявало за себе си. Така, щом останел самичък, той изговарял всички изречения или отделни гуми, които бил заучил, „толкова бързо едно след друго, че вероятно никой не би ме разбрал. Но се пазех родителите ми да не разберат и отвърщах на тяхната тайна с моя тайна“. (Канети 2008: 32-33) Момчето Елиас не разбираше смисъла на вълшебния език, на който родителите му говорели помежду си, но бил опиянен от неговата мелодия и наизустявал изречения, които не разбираше, но които си повтарял до безкрай. И това била неговата тайна.

От друга страна, постепенно детето започва да открива символната функция на езика. То започва да го използва, за да облече в смисъл и значение това, което преживява, и това, което вълнува тялото му. Как става това?

Интерес представлява едно наблюдение на австрийския основател на психоанализата Зигмунд Фройд върху играта на неговия внук, който тогава е на две години и половина. Върху това наблюдение подробно се спира Мариц Роа, детски психиатър, в студията си „Когато майката си отива“. (Роа 2006: 148)

От там научаваме, че Фройд разпознава в играта на своя малък внук отговора, който детето дава на отсъствието на майката. Той още не говори, но използва словосъчетания, бърбори. Фройд забелязва, че малкото момче има навика да хвърля надалеч от себе си предметите, които хваща, и заедно с това изпитва голямо удоволствие от действията си, като ги придружава с издаването на разнообразни звуци. „Той хвърля предмети и бърбори, казва „о-о-о“. (Роа 2006: 148) Фройд веднага придава значение на звуците „о-о-о“, които детето издава с удоволствие. Той разпознава в тях гумата „fort“, с която иска да каже „замина далеч“. Начинът, по който детето продължава играта си, потвърждава интерпретацията, която Фройд прави. Малкото момче намира една макара и един конец, който е прикрепен към макарата. Момчето е в леглото си и хвърля макарата отгоре надолу извън леглото. Така макарата изчезва. Той придружава действието си със същите звуци, които издава, когато хвърля предметите: „о-о-о“ – „замина“. После издърпва връзката и кара макарата да се появи отново, като поздравява завръщането ѝ с едно „а-а-а“ на удоволствие и удовлетворение“. (Роа 2006: 148)

„О-о-о“ – „fort“ – „замина далеч“, докато макаратата изчезва, и „да“ – „ето“, когато макаратата се връща. Играта „Fort“ – „Да“ се състои в това детето да предизвиква появяването и изчезването на макаратата. Фройд забелязва впоследствие, че малкото момче играе по подобен начин пред едно огледало, което е монтирано малко над равнището на пода. То кляка и прави така, че лицето му да изчезне от огледалото, после се изправя, като кара образа му отново да се появи в огледалото, което той посреща с едно „бебе, о-о-о“.

Мариц Роа пише, че „играта е във връзка с факта, че детето приема да се откаже от присъствието на майката. То се утешава за това, което е понесло. Заминаването на майката, което детето е трябвало да понесе пасивно и което е било първоначално неприятно за него, то повтаря по собствено желание в играта си“. (Роа 2006: 149)

Френският литературовед и психоаналитик Жак Лакан припомня в различни моменти от своето учение играта на „Fort“ – „Да“: „Играта, която Фройд с гениалната си интуиция поставя на нашето внимание, за да разпознаем, че моментът, в който желанието се хуманизира, е също момент, в който детето се ражда за езика“. (Лакан 1966: 318)

За да може детето да играе на тази игра, са необходими някои условия, отбелязва Мариц Роа: играта е отговор на заминаването на майката. Майката отсъства, тя идва, тя си отива, тя не е постоянно до детето. От една страна е заминаването на майката, което предопределя това редуване на присъствие – отсъствие. От друга страна е отговорът на детето, което се съгласява да зависи от символното.

ЕДНА КРАЧКА НАПРЕД: ОБЩУВАНЕТО С ВРЪСТНИЦИ В ДЕТСКАТА ГРАДИНА

Училището или детската градина представляват винаги един необичаен субективен опит за детето, от който то се плаши. „Класът или малката група със символичните връзки, които създават, функционират за него като нова сцена, организирана около личността на възрастния. На тази сцена неговото реално тяло и образът, който му се приписва, заемат особено място. Това също е мястото, където то придобива символния опит от езика и от функцията на своята реч като средство за комуникация.“ (Лакан 2006: 36)

Така например Калоян от III „Б“ група по време на следобеден сън в детската градина се обръща към учителката:

– *Искам да изкажа Ния, че има играчка!*

– *Защо?*

– *Пречи ми да спя, като има играчка, а аз нямам.*

Друг пример: Боян от II „А“ група не спира да говори и да пречи на децата да слушат приказката „Дядовата ръкавичка“.

Учителката го пита:

– *Какво прави мама, когато ѝ пречиш да си върши домакинската работа?*

– *Мама ми купува шоколадово яйце. Докато ям, аз не ѝ преча.*

Или Десислава от II „Б“ група, която се опитва да разграничи различните институции и техните функции:

– *Хайде, време е да си обуваш обувките – подканва я майката на тръгване за детската градина.*

– *Но аз не мога!*

– *Така ли? А в градината кой те обувва? Виждала съм те да можеш.*

Известно време Десислава мълчи. След малко отговаря:

– *Мамо!*

– *Да?*

– *Но аз сега не съм на градина...*

Всяко от тези деца се опитва да намери опори за своето място в детската градина и възрастни, като същевременно ги разграничава.

РАЗМИНАВАНЕТО МЕЖДУ ЕЗИКА И ТЯЛОТО

Да, езикът е социална конвенция, един вид диалог, че думите, с които си служим, имат едно и също значение, благодарение на което можем да се разбираме. Но това не винаги е така. Често възникват недоразумения, защото човекът, с когото разговаряме, бил той дете или възрастен, влага друго съдържание в думата, която чува, или обратното – ние разбираме по различен начин това, което ни казва нашият събеседник.

Така например Даниел от IV „А“ група на въпроса на учителката „Как се наричат хората, които летят в Космоса?“, спонтанно отговаря: „Господ“.

Детето непрекъснато полага усилия да облече в смисъл и значение всички усещания, които бушуват в тялото му. Това то прави, като говори, слуша приказки, играе различни игри на ужим, рисува и твори... Но не винаги е възможно да облече в смисъл и значение това, което преживява. Освен това, ресурсите на различните деца да символизират преживяванията си, са различни.

Детето в предучилищна възраст все по-умело си служи с езика, за да назовава това, което го вълнува, и да го включва в общуването с другите. Понякога то използва и своите рисунки, чиято изобразителна стойност не е толкова важна, колкото символната им. Още преди да научи буквите и да започне да пише, детето използва рисунките си, за да символизира неща, които не са му пред очите, но които очевидно го интересуват и са му в главата. Така Павел от II „Б“ група рисува гараж на точици. На въпроса на майка си: „А защо е на точици?“, детето отговаря: „Това са всички неща, които татко гържи вътре“.

Понякога детето чува буквално и в този смисъл отговаря много точно. Например, когато Павел от III „А“ група и майка му се връщат вкъщи след спешно посещение в болница „Пирогов“ за вагене на частица „Lego“ от ноздрата му, отгърхвайки си, тя го пита:

– *Защо сложи тази частичка в носа си?*

– *Защото по-голямата не ставаше.*

Някои преживявания на детето, които пораждаат дискомфорт, напрежение и възбуда в тялото му, се изплъзват на езика. Той не може да ги обхване и облече в смисъл и значение. В такива случаи стават свидетели на агресивни прояви от страна на детето. Детските афоризми, обаче, очевидно са начин, по който детето разтоварва напрежението от тялото си. А те се появяват най-често в т. нар. „пространство на словото гратис“. (Банова 2009: 110)

Павел от II „Б“ група намира две думи, с които успява да назове напрежението, което изпитва в тялото си, когато понякога се върти в леглото си и не може да заспи: „Мамо, аз имам суперсила!“ Когато майка му го пита каква е тази суперсила, детето простиичко отговаря: „неспането“.

Нека да се спрем за малко на това пространство на свобода за словото на детето (дори то да не се появява веднага), т.е. на „безплатното“ слово, на словото гратис – в смисъл, че няма поставена педагогическа задача, няма предварително определена образователна цел при използването му. Предизвикателството пред институциите е създаването на пространства, в които може да съществува отношение, основано на свободата; време и място, когато обичайният дискурс на институцията може да замлъкне, за да отвори пространство за възможното слово на детето; място на събеседник, дори ако детето не говори поради своята възраст или поради увреждане. (Роа 2009: 105)

ИЗОБРЕТЕНИЯТА НА ДЕТЕТО В ЕЗИКА

Пораствайки, детето се изправя пред различни по своята сложност въпроси. Някои от тях наистина са предизвикателство и думите сякаш не стигат, за да бъдат намерени отговорите им: Бог, разликата между половете, любовта, раждането, смъртта... Децата, автори на детските афоризми в настоящия сборник, използват езика по изобретателен начин, изправяйки се пред тези въпроси.

Павел от II „Б“ група се обръща към Бог, призовавайки бащината функция, която на български език се символизира най-ярко от обръщението „дядо“. Той започва молитвата си така: „Здравей, мили Господ Исус Христос Дядо Сънчо!“

Езиковото изобретение на Рада от IV „А“ група се опитва да измери силата на любовта, което въсъщност е твърде сложна задача:

– *Знаеш ли колко те обичам? – пита майка си.*

– *Колко?*

– *Колкото безкрай кашалоти в редичка.*

Откъде идват децата? Какво е раждането? Това е въпрос, който не предполага знания по анатомия и физиология, а изследва желанието. От какво желание детето се е появило на белия свят? Това е въпросът, който вълнува детето на тази възраст.

– *Ти не си ми приятел! – заявява сърдито на баща си Павел (от III „А“ група).*

– *Добре де, не си ми приятел, но си ми син!*

– *Не съм ти син. Мама ме е родила.*

А Светлозар от IV „А“ група пита баба си:

– *Вярно ли е, че ти си родила моя тати?*

– *Да, аз съм го родила. Той е мое детенце.*

– *Искаш ли да ти инсталирам много игри на телефона? – предлага ѝ въодушевено.*

Езиковите изобретения идват на помощ на детето, изправено и пред друг сложен въпрос: разликата между половете:

Рано сутринта на път за детската градина по радиото в колата звучи хард рок. [...] Майката превключва на друга станция. Там зазвучава лирично парче.

– Това е момичешко! – негодува Павел (от III „А“ група). – Пусни ми момчишкото!

А Павел от II „Б“ група седи и разучава ръцете си с лупа:

– Мамо, имам добра новина!

– Каква?

– Вече ми порастват косъмчета по ръцете!

– И какво значи това?

– Това значи, че ще ставам татко.

От последния диалог разбираме, че „татко“ и „мъж“ са синоними за момчето. И това е една от причините децата на тази възраст да вярват, че те са виновни за конфликтите между родителите им. Задачата на възрастните е да разграничават в разговорите си с детето майка от жена и баща от мъж. Защото, ако детето може да ядосва или да радва майката, то не е по неговите сили и не е негова задача да ядосва или да радва жената. Същото се отнася за разграничаването на понятието баща от понятието мъж.

Същият Павел от II „Б“ група ни дава ясна представа за това как едно дете в предучилищна възраст облича в смисъл отношенията в семейството, на които Фройд дава името „Едипов комплекс“ и کوшто по-късно детето забравя (изтласква в несъзнаваното):

– Мамо, толкова се радвам, че си се имаши!

– Искаш да кажеш, че ме има?

– Да!

– А защо?

– Ми, защото, като стана на десет, ще се ожения за теб. И е толкова хубаво, че си родила и Яна. И татко ще има за кого да се ожени.

THINKING OUT OF THE BOX – НЕСТАНДАРТНО МИСЛЕНЕ

Колкото повече четем детските афоризми, включени в този сборник, толкова повече те ни увличат, изострят любопитството ни. Те са автентични творения на децата и живо доказателство за тяхната креативност. Разкриват ни връзката на всяко дете с езика, която може да се основава на заиграването с мелодията на думите или с техния смисъл. Едно от най-вълнуващите измерения на тези афоризми е нестандартната гледна точка на малкото дете, която все още не е унищожена

от натиска на образованието и възпитанието. Ето два малки примера, които са и най-подходящото заключение на този текст, посветен на връзката на детето с езика:

Орлин от III „Б“ група:

– Защо трябва да се мием със сапун? – пита учителката.

– За да вкараме сапун в очите на микробите и да им люти.

Павел от II „Б“ група:

Баща и син играят футбол вкъщи. Павел вкарва гол и вика:

– Ура, аз вкарах гол! Една точка за мен!

Баща му също вкарва гол. Павел отново вика радостно:

– Пак точка за мен! Защото вкара в моята врата!

Езиковите изобретения се раждат в пространството на свободното слово, на спонтанните разговори между възрастния и детето. Те помагат на младия човек да развива и поддържа своята уникалност.

Библиография:

1. Банова 2009: Банова, В. Приказките, които могат да отворят място за словото „гратис“. // Да научим езика на детето. Изд. „Карина-Мариана Тодорова“, София, 2009.
2. Банова 2014: Банова, В. Жупунов, Л. Вместо увод, или какво е да си дете. // Как да слушаме, играем и говорим с детето. Сдружение „Дете и пространство“, София, 2014.
3. Лакарде 2006: Лакаре, Ф. Диференциална клиника на агресивността. // Белезите на различieto. Издание на френско-български проект „Да растеш без родители“, София, 2006.
4. Макали 1999: Макали, С. Подходът на Рене Шпиц. // Да растеш без родители, София, изд. „С. А.“, 1999.
5. Канети 2008: Канети, Е. Вълшебният език. Огънят. // Спасеният език. Изд. „Лега Артис“, София, 2008.
6. Роа 2002: Роа, Д. Законите на гостоприемството. // Посрещането на детето. Законите на гостоприемството. Издание на френско-български обучителен проект „Да растеш без родители“, София, 2002.
7. Роа 2006: Роа, М. Когато майката си отива. // Белезите на различieto. Издание на френско-български обучителен проект „Да растеш без родители“, София, 2006.
8. Роа 2009: Роа, Д. Силата на словото. Да научим езика на детето. // Да научим езика на детето. Изд. „Карина-Мариана Тодорова“, София, 2009.
9. Lacan 1966: Lacan, J. Fonction et champ de la parole et du langage. // Ecrits. Paris, Seuil, 1966.

КАКВО ИМ Е МЪДРОТО НА ДЕТСКИТЕ „МЪДРОСТИ“

проф. д-р **ВЕСЕЛИН ДАФОВ**

Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

Предполагам, много от нас са си задавали въпроса за валидността на детските мъдрости. И наистина, макар и да признаваме, че често пъти тези „мъдрости“ са интересни, забавни, смешни, откровени и т.н., все пак си остава едно съмнение дали те наистина са мъдрости в пълния смисъл на думата, или в продължение на радостното и шеговито настроение, породено от самите тях, ние ги наричаме весело или иронично „мъдрости“.

Нека преди още да ми се е прояснил отговорът на питането по-горе, да наричам тези мъдрости „изговаряния“. Та въпросът е: какво в тези изговаряния на децата би могло да се зачете като мъдрост, а не просто като говорене, обсъждане, споделяне, разговор.

Какво е това, което ние можем да считаме за мъдрост и което припознаваме и признаваме в тези изговаряния? Що за човек е този човек, който признаваме за мъдър, и чиито думи, следователно, могат да изразяват мъдрост? Ще си послужи с един класически текст от философията. Във Втора глава на Книга „Алфа“ от „Метафизика“ Аристотел казва следното: „Най-напред би трябвало да се помисли за какви начала и причини е тази наука, която търсим и която наричаме *мъдрост*. Това веднага може да се разбере, стига само да се разгледат схващанията, които имаме относно мъдрия. Първо, приемаме, че *мъдрият познава всичко*, доколкото е възможно, *без обаче да има знание за всяко нещо поотделно* (курсивът е мой, В. Д.). След това считаме за мъдър онзи, който е способен да знае нещо, което не е лесно да се знае (защото усещането примерно е обща способност за всички и в това да усещаш нещо, няма нищо мъдро).“¹

Познаването на всичко (на „всичкостта“), без да има знание за всяко нещо поотделно, е най-първият израз, водещият феномен на мъдрото съществуване, на мъдрата разумност, на мъдруващото. За да се разбере добре мъдростта, Мъдрото, трябва да се има предвид, че това е нещо различно както от знаенето, от знаещото, така и от умението, от можещото. И така – мъдрост е това да се ангажираш с познаването на всичко, без да знаеш и без да можеш. Но и това не е достатъчно. Не просто

се ангажираш, наемаш, предприемаш да познаваш неща, за които не знаеш, или пък се захващаш с работи, които не можеш, но правиш всичко това, знаейки, че не знаеш и не можеш.

Именно този ангажимент, това „предприемачество“, тази смелост и вдъхновеност е това, което предизвиква у нас възхитата и радостта от детските мъдрости.

За да не бъда голословен, нека да се обърна към самите детски мъдрости от тази книга. Преди това обаче искам да направя още една уговорка – всички включени в книгата разговорни епизоди са чудесни и заслужават специално внимание, всеки един поотделно, защото създават не просто цели светове, а цяло живеене, пълно изживяване. За съжаление, не мога да отдам нужното внимание на всички детски изговаряния в този текст по разбираеми съображения.

Можем да започнем с изговарянето на Йоана от IV „А“ група:

– *Какво е правителство?* – пита учителката.

– *Там, където правят неща.*

Мъдростта в случая е проявена в това, че Йоана се осмелява да произведе от самата себе си, а не само и единствено от някакво налично знание, значение на това, какво е правителство. Наличната, битуващата, утвърдената в езиковата практика употреба на думата „правителство“ е отнесена към нещо, което управлява, или към нещо, в което и чрез което се управлява. Това, което Йоана произвежда, не е просто някакво екстравагантно производство на ново значение, което не е общо-прието, а нещо повече – то има своя логос, своя логика, която ние веднага разбираме. Точно този факт, че ние намираме своя път към направеното от Йоана и сме в състояние да го признаем за смислено, превръща това производство в друго – във всеобщо действие, което може да бъде признато за творческо.

Смелостта да се ангажираш с познаването на „правителство“, без да знаеш какво е това нещо поотделно, а изхождайки от собствения си опит с езика, е проява на мъдрото съществуване, на мъдрата разумност, на мъдрата разумна субектност (най-строго казано). То е проява на мъдруващото и е самото Мъдро. Защото детето не просто е забелязало, че думите имат корен и че глаголи и съществителни могат да имат общ произход, а че ако знаеш корена на глагола, то вероятно ще се до-

¹ Аристотел, *Метафизика*. 982a5–10. // Аристотел, *Метафизика*. София, 2000, превод: Николай Гочев.

сетиш, че съществителното е производно от него (или пък обратното – че глаголът/действието е производно от същия корен на съществителното/вещта). Така, смисълът на съществителното „правителство“ в случая се извлича от детето от корена на глагола „правя“, от идеята за правене.

Дали гадено изговаряне е мъдрост, всъщност не зависи от съвпадението на създаденото (сътвореното) познаване с утвърденото значение (общоприетото в езиковата практика), а зависи от това дали отваря нови хоризонтални (или вертикални) пред мисленето по темата. Ангажиментът да се изговори това, което човек може да създаде, да сътвори от самия себе си, е източникът на мъдростта. От този ангажимент извира самата мъдрост, мислена като тази разумност, която се самосъздава, пресътворява в прехода от не-знаене в знаене и от не-можене в можене. И наистина е така: мъдрият не е просто този, който знае – тогава би бил знаец, нито пък този, който може, умее – тогава би бил можец или умеец. Мъдрият е този, който се захваща с неща, които никога познат (наоколо) не знае и никога познат (наоколо) не може, и самият той също не знае и не може, но не защото не е учил или практикувал достатъчно, а защото все още не е узнамерено знаенето или моженето. Твърва предстои да се про-знае, про-може и про-умее. Именно това, последното – проумяването – сякаш най-добре представя факта, че мъдростта не е въпрос на някакво знаене или можене. Проумяването изисква да се знае и да се може, но самото то е повече от знаене и можене. И в тези детски изговаряния имаме точно това надхвърляне на знанието и моженето, имаме това самонадмозване на ума отвъд това, което знае, и отвъд това, което може. Така, мъдростта в тези изговаряния ни се представя като проектизация.

Самото про-говаряне по същество е израз на човешката мъдрост изобщо – от една страна, показва мъдростта, смелостта на нас, хората, които говорим на едно малко човешко същество, без то още да разбира, без да може да отговори, без да сме сигурни дори, че изобщо чува. По този начин това човешко същество престава да бъде просто същество, а получава достойнството си на личност. Това е една инвестиция, едно влагане на говор, на слово в човешката общност и по същество представлява оличностяване на човека, което му се дава и му се полага дори не по право или по нещо друго, полага му се онтологично. Затова про-говарянето е един от водещите феномени на оличностяването.

От друга страна, в про-говарянето стои този момент, в който самото дете от-говаря, повиква, пита, утвърждава (или отрицава). Не мисля, че има някаква онтологична погреденост на изброените актове – всеки плач би могъл да бъде повик и всяка усмивка би могла да бъде отговор или заговаряне и т.н.

В нашите изговаряния тук, в тази книга, децата отдавна вече се намират в говоренето (някои от тях – както Ясен от IV „А“ група – дори винаги са били на четири години²). Ето защо техните мъдрости се случват обикновено в диалогична среда, което позволява да се разделят според езиковата им форма на три основни типа: първият – отговори на въпроси; вторият – изказване на учугване, питане, въпрос; третият – изказване на твърдения, за които никога не е попитал, т.е. такава езикова форма, в която непосредствено личат както въпросът, така и отговорът (собствено тях можем да ги наречем „афоризми“).

Ето защо въпросните изговаряния-мъдрости в тази книга се проявяват ту като мъдър въпрос, ту като мъдър отговор, ту като мъдро изричане-изречение (афоризъм). Ще предложа няколко примера от сбирката с детски изговаряния:

1. Мъдър въпрос на Рада от IV „А“ група:

Рада отива с майка си на гости у госпожа Чипева. Когато пристигат, Рада я пита:

– Чипе, ти вкъщи имаш ли нещо истинско – коте, куче?

2. Мъдър отговор на Десислава от II „Б“ група:

– Хайде, време е да си обуваш обувките – подканва я майката на тръгване за детската градина.

– Но аз не мога!

– Така ли? А в градината кой те обувва? Виждаш съм те да можеш.

Известно време Десислава мълчи. След малко отговаря:

– Мамо!

² *Непозната жена го пита:*

– На колко си години?

– На четири и винаги съм бил на толкова.

– А как се казваш?

– Ясен, ама това е старото ми име!

– Да?

– Но аз сега не съм на градина...

3. **Мъдро изричане-изречение** на Ния от II „А“ група:

– *Учителката полива всеки ден цветята – казва момиченце от групата.*

– *Да, тя дава кураж на цветята!* – отговаря Ния.

Тези разлики са повече посочващи и указващи. Макар и да се срещат в изчистен вид, по-често се натъкваме на тяхната смесеност. Дори е възможно през говоренето само на един човек да се представят повече от един вид изговаряния. Както например това става в игровия диалог на Павел от III „А“ група:

Павел играе на телефон с баща си.

– *Ало, тате? Здравей!*

– *Здравей, Павелчо! Ти ли си?*

– *Не. Аз съм послушен човек.*

– *А... Как се казва той?*

– *Не знам. Хайде, чао!*

– *Чао!*

В този епизод имаме смесени два вида изговаряния – отговор и твърдение. Отговори са: „Не“ и „Не знам“, а твърдение е: „Аз съм послушен човек“. Темата е самоидентичността и по-специално самопознанието през очите на собствения баща. Достатъчно е синът да се престори на послушен – и вече не е той. Мъдрата находка тук е в казването „послушен човек“, вместо „послушно дете“, дори когато синът говори с баща си, спрямо когото ние винаги в крайна сметка сме деца и после човеци. Човекът Павел пробива отвсякъде в битието – дори и престорен на послушен.

Отговорът „Не знам“ в случая е мъдр, защото това не е отговор на въпрос, който се отнася към нещо налично и известно – един вид проверка дали знаеш за нещо. Въпросът е „Как се казва той?“ –

послушният човек, когото Павел съчинява в момента. И да си признае, че не знае как се казва този човек, когото той измисля да бъде в момента, е мъдро решение. Иначе можеше да каже всяко не-негово, не-собствено, не-лично, не-свое име или направо да каже „чао“ и всичко да приключи без нищо, без мъдруване. Но той се ангажира с признание и споделяне – не знае кой е послушен, но категорично знае едно – че послушният не е той самият.

И така, сякаш няма никакви съмнения, че детските изговаряния, в които личи преминаването от не-знание в знание и от не-можене в можене са мъдрости точно заради този ангажимент по надскането на наличното битие, на отиването отвъд вече станалото в езика. Затова тези изговаряния са израз на момента на оличностяване в езика (на ставането на личността през езиковото), който надхвърля знаенето на значенията на думи и уменията за използването им. Това е моментът на самата езикова компетентност, оразличена от знания и умения. Става дума за самото създаване на език. И това е и чудесно, и чудно!

Точно тази чудност ни задава границите и възможното развитие на детската личност. Спокойно може да се приеме, че в тези мъдрости философското мислене вече е започнало. И наистина, в себе си те съдържат изключителна философска жизненост, която при подходящи условия може да покълне, порасне, разцъфне и даде плодове. Но тогава това би било превръщане на започването на философстване в начало на философията. И с грижата за това не просто да се изговарят мъдрости, а да се обича мъдростта изобщо, да се цени, да се полива (да ѝ се дава „кураж“ по думите на цитираната Ния от II „А“ група), да носи радост се ангажира именно философията. В работата по философия с деца през годините специалистите сме се научили да обръщаме внимание на всички **омъдростявания**, които децата успяват да направят – гали през речеви актове, или по друг начин, без значение. И винаги, когато сме успявали да помогнем в изграждането на една общност около някакво мъдро положение (езиково или друго), с което сме постигнали начало, а не просто започване на философстване, то винаги е ставало благодарение на уважението и признанието на детската личност и разумност като същите тези личност и разумност, каквито са на всички хора – деца и възрастни.

Това уважение намира своята действителност в ангажимента да се разбере какво точно се казва,

с какви основания и допускания, с какви последиствия и проекции и т.н. Този ангажимент е напълно сериозен, а не „на ужким“ и снизходителен. Ангажиментът е към децата, за които ние знаем не че им предстои да станат разумни и личности, а че те вече са такива. И то именно тези личности и тези разумни, които само след петнадесет-двадесет години ще правят откритията във всички области на човешкото знание; тези, които ще успяват да правят неща, които ние сега не можем. Разбира се, разликата между личността на децата и на възрастните е налична. Без да се съобразяваме с нея, рискуваме да изпадне в неуместно, префърцунено възвеличаване на децата. Ала тази разлика не идва от вида разум или личност, а идва от собствения опит, от изживения живот, от вече случилото се живеене.

Ето един показателен пример на гореказаното с епизод от изговарянията на Павел от III „А“ група:

Павел е удивен от пълнолунието, което осветява нощта, но след малко вече е разочарован:

– Това е друг космос!

– Как така друг? Няма много космоси, той е само един – поправя го майка му.

– Не е нашият космос, този е друг.

– Павел, виж сега... Космосът е един, Луната е една, Слънцето...

– Но тази (Луна) е като Земята! (Кръгла.)

Знам, като родител, че често е много трудно да се овладее човек и в безтактичността на ежедневието време (където голитат всякакви странични шумове, които разстройват хубавите тонове, които зазвучават) трудно се удържа друг ритъм, освен този на грижата за бита. Ето защо много ми се иска, ако някога попадна в подобна ситуация, да успея, ако не веднага, то поне на следващото утро или ден, да взема „на сериозно“, да се отнеса съвсем сериозно и да се ангажирам с това да разбера повече относно идеята за „друг космос“. Идеята за „друг космос“ звучи прекрасно! Колкото повече мисля за нея, толкова повече радост ме обзема и дори започвам да проумявам и следващото – как космосът може да бъде „наш космос“. Да имам живот, в който да съм достигнал до мислене на космос като „наш“ или „не-наш“ ми се струва един прекрасен живот.

ПОЕТИКА НА ДЕТСКАТА МЪДРОСТ

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕНИ ОСОБЕНОСТИ НА УМНИТЕ ИЗКАЗВАНИЯ НА ДЕЦАТА

гл. ас. д-р **ЮЛИЯ ЙОРДАНОВА-ПАНЧЕВА**

Факултет по журналистика и масова комуникация на СУ „Св. Климент Охридски“

Фактът, че всички сме били деца, е почти толкова знаменателен, колкото и онзи, че всички сме смъртни – две обстоятелства, за които човек трудно говори, тъй като сякаш са извън възможностите на ума. Да проумееш несъществуването и обратното – да проумееш навлизането си в него, раждането ти като Аз, са почти равностойни по трудност задачи. И ако за излизането ни от битието и за представянето ни на свят-без-мен (или обратното – на Аз-без-свят), не може да се каже нищо категорично и всичко остава в зоната на предположенията и колебливата вяра, то за влизането ни в битието има доста по-надежден път за следване, който се състои в изучаване на детството. Спомнянето на собственото ни детство и наблюдението на чуждото са два сигурни (позитивни) метода за изследване на ставането-човек, на влизането ни в битието като съзнателни индивиди, на раждането ни като Аз.

Интересно е, че и първият метод – този на спомнянето на собственото ни детство – също се оказва относително опосредстван начин за реставриране на самопораждащия се Аз, който различа не толкова на собствените спомени, които са винаги подвеждащи поради липсата на развито самосъзнание на онзи етап, и който също се основава на обективирани наблюдения – този път на другите хора върху нас. Спомнете си само как се чувствате, когато някой по-възрастен близък на семейството или роднина разказва нещо за Вашето детство – чувствате се като не-Аз, сякаш се говори за някой друг, на когото само му предстои да станете Вие, но това далеч не сте Вие самите. Тоест и в двата случая става дума за обективно изучаване на влизания в осмисленото съществуване човек, бидейки дете. Детството е период на самоосъзнаване. А опознаването на себе си се оказва възможно единствено чрез другите.

И така – ако заставайки на прага на смъртта, заставаме на прага на мълчанието, ако мислим изпадането в небитието като пропадане в бездната на безмълвието, то навлизането в живота, раждането ни като личности се оповестява като навлизане в словото, като проговаряне и усвояване на езика. Езикът, както казва философът Мартин Хайдегер, е дом на битието, той е наша вселена и ние обитаваме преди всичко свят от думи, галактики от словеса. Езикът е нашият космос, нашият

духовен озонен слой, битиен паикул, благодарение на който ние можем да просъществуваме относително необезпокоявано пред стихииите на немислимия хаос и дебнещото ни отвсякъде небитие.

Ето защо навлизането на човека в света чрез словото е фундаментално събитие, изучаването на което има ключ тъкмо в изучаването на детството, разбирано като време на самоосъзнаване посредством езика. Как проговаря човек, носи ли той архетипно познание за света, което само облича в думите на своите съвременници, или напротив, самият той строи свят чрез словесните сечива на заварениците си – това са все въпроси, които по невидим начин присъстват и в настоящата книга с детски мъдрости, т.е. с изказвания на хора, които все още пребивават в състоянието на интензивно личностно самосъбъване. Причудливостта на детската реч, видима и в записаните тук детски изказвания, е показателна за процеса на раждане, на ставане на личността, на влизането на Аза в битието чрез и заедно с другите хора. Спокойно можем да възприемем настоящия сборник с **„умни изказвания“** на деца като подходящ повод за собствено самопознание и възможност за възкресяване на нашето лично начало като мислещи същества, доколкото наблюдавайки чуждото детство, ние по косвен път реконструираме своето.

Като казвам „причудливост“ на детската реч, имам предвид странното обстоятелство, че децата в голяма степен говорят неправилно спрямо установените норми на книжовния език (поради причина, че те в момента го усвояват), но въпреки това успяват да изкажат логични за нас съждения – такива, които ние като възрастни и достатъчно опитни в езика твърде добре разбираме. Какво всъщност искат да кажат децата, когато изговарят свои мисли на този винаги чужд език, какъвто е готовият език на възрастните? Дали те казват това, което ние разбираме, тъй като е очевидно взаимното ни „реторическо“ различаване в начина на изразяване? Или всички заедно – и малки, и големи – сме въввлечени в играта на „развален телефон“ поради фатално разминаване между намеренията на казващия (детето) и очакванията на слушащия (възрастния), в резултат на което възрастните слушатели приписват много повече или пък много по-различен смисъл от този, който всъщност е вложен в изказванията на децата? Получава се така, сякаш възприемайки едно детско изказване, ние сме принудени да тълкуваме подобие на литературна творба, опитвайки се да разгадаем зад неправилността на речта или необичайността на езиковите форми някакво дълбоко послание, което е еднакво значимо за всички ни, но не еднакво значещо за всеки. В този смисъл основателно можем да се запитаем:

ЛИТЕРАТУРА ЛИ СА ДЕТСКИТЕ МЪДРОСТИ?

Разбира се, при това питане не трябва да забравяме изконния устен характер на детските изказвания, защото в ранното детство – институционално погледнато, до седемгодишна възраст – младият човек пребивава в условията на безписмена, сиреч социално непосредствена комуникация. Той общува предимно пряко, в директен физически контакт със своите родители, близките на семейството, приятелчетата от жилищния район или от детската градина. Доколкото в живота на малкото дете има въведени канали за дистанционно общуване, свързани главно със съвременните комуникационни технологии (електронни – както аналогови като домашния телефон, така и цифрови като мобилния телефон, но и печатни), те имат съпътстващ характер и представляват по-скоро фон, понякога дори „шум“ в езиковата картина на ограничения и органичния му жизнен свят, дублирайки по изкуствен начин или възпроизвеждайки в различна степен живота устно общуване. Дори книгата като най-стара „механична“ медия и по-конкретно печатната книга като „незвукото“ средство за междучовешка комуникация участва в разговора на детето със света по устен път – чрез комуникационен посредник, жив четец, който е в ролята на социален медиатор между обществото и детето, възплъщавайки със собствения си глас писаното слово. Обикновено този посредник е член на семейството, който обичайно чете приказките преди сън, или е член от социалния колектив на детската градина – учителките от собствената група на детето в градината, които в организирани педагогически занимания по роден език и художествено слово четат или драматизират литературни текстове с децата. Така че детето е потопено в океан от гласове и всяка гочута от него реч – била тя прагматична или художествена – бива подчинена на особеностите и закономерностите на устната словесност. При това положение бихме могли да трансформираме въпроса си така:

ФОЛКЛОР ЛИ СА ДЕТСКИТЕ МЪДРОСТИ?

Когато става дума за словесен фолклор, се има предвид устно художествено слово, създавано в рамките на някаква общност, без да е запомнено авторството на съответните изказвания. Фолклорът като устен тип художествено слово е представителен тип изкуство в предмодерните времена, преди изобретяването на средствата за масова комуникация, а в исторически по-близките на нас периоди той е сведен до по-малозначим предшественик на художествената литература,

разпространявана главно чрез бавната и физически трайна медия на печатната книга. Често пъти наричат фолклора „устна литература“, но това не е правилно поради факта, че ако има нещо, което типологически разграничава фолклора и литературата, то е тъкмо писмеността. При фолклора имаме устна и непосредствена художествена комуникация, а при литературата – писмена, реализирана чрез медиен посредник от традиционен тип: печатната книга, или от съвременен тип: електронната книга. Литературата, строго погледнато, е писмено художествено слово. Ако все пак настояваме да ги обвържем по сходство, можем образно да наречем фолклора „детството“ на литературата заради генетичното им сродство като словесни феномени с художествен характер, които обаче използват различни канали за пренос на съдържание, предопределящи разликите в тяхната поетика и изобщо в цялостната им постройка на речта. Така, изначалното ни питане вече се свежда до въпроса:

ХУДОЖЕСТВЕНО СЛОВО ЛИ СА ДЕТСКИТЕ МЪДРОСТИ?

За да си отговорим на този по същество теоретичен въпрос, трябва да имаме достатъчна яснота що е художествено слово, към което евентуално бихме могли да отнесем и събраните в тази книга детски мъдрости. Относно същността на изкуството и в частност на словесното изкуство, обаче, има твърде много научни теории, някои от които си противоречат аксиоматично. Например, според едни специалисти, художественият текст отразява намеренията на своя автор, затова „истинското“ послание на текста се открива с дешифриране на първоначалния замисъл на този автор. Това е т.нар. *херменевтична традиция* на тълкуване на художественото слово, която извират от архаичните опити за разбиране на Библията, но която в най-ново време придобива психологически или социологически преобразувания, подчинявайки се на принципното становище, че смисълът на текста е трансцендентен, т.е. стои извън него самия и трябва да се търси в посока на първичния контекст – ако не в този на Божия промисъл, на Първосъздателя, то поне в този на автора, епохата, обществото и т.н. като първооснования на словесното творение. Противоположно на това гледище е друго, според което езикът е достатъчно сложна и могъща система от знаци, които в своята уникална и неповторима комбинаторика са способни сами да съграждат завършен смисъл, представляващ самостоятелен интерес. Това е т.нар. *структуралистка (лингвистична в основата си) традиция*, известна повече като подход на затворения, вътретекстов прочит на литературната

творба. Според тази концепция художественото произведение е самостоятелно и носи иманентен, вътрешно принадлежащ на самото него смисъл, който остава заключен в капсулата на езика до момента, в който той бъде изваден от там чрез анализ на реторическите похвати, маскиращи автентичното послание. Може да се каже, че този теоретичен полус в схващането на литературната творба бележи най-висока степен на технократизъм и има най-големи основания да претендира за обективност, но от друга страна – той е най-дегуманизиращият, доколкото се стреми да изолира субективния фактор на автора (и на читателя) в максимална степен, оставяйки единствено механичната валидност на текста, разбираан като сбор (или уравнение!) от езикови знаци. Има и трета възможност за подхождане към словесното изкуство – смисълът на литературната творба да не предстои от волята на автора, нито да е заключен в ковчето на текста, а да се приписва от активността на читателя. Това е т.нар. *естетическа (или рецептивна) традиция*, според която въздействието на текста е онова, което истински го превръща в творба. Ако той вълнува и не ни оставя равнодушни, ако той интригува и ни подбужда към размисъл, ако той е важен, изговаряйки собствените ни мисли, чувства, ценности и убеждения – било като отделни личности, било като съвкупни групи от хора, – то той следователно заслужава да бъде причислен към произведенията на изкуството. За разлика от предходните два подхода, извеждащи на преден план или *значимостта на автора*, или *валидността на текста*, този подход фаворизира *ролята на читателя*. Тъкмо на него рецептивната естетика делегира законните права да припознава едно словесно произведение като художествено или нехудожествено. Накрая можем да се върнем към въпроса си: художествени ли са детските мъдрости тук, в тази книга, или са най-обикновени, незаслужаващи специално внимание детски речеви изяви? И можем да си отговорим, възползвайки се от вече съществуващите литературоведски подходи по собствен вкус и предпочитание.

За да демонстрирам това, ще избира един пример от сбирката с детски мъдрости в тази книга, който да анализирам по трите споменати дотук начина. Тоест ще проиграя ситуацията на прочит и в трите описани по-горе теоретически ракурса. Нека текстът бъде изказване на Павел от III „А“ група, в което той заявява на майка си, че е толкова гладен, че ако веднага не му даде храна, ще умре от глад и после ще отиде при Бог, където „живеят умрелите“. Тази силно експресивна реплика изглежда хитроумна в контекста на своята манипулативност. Тя звучи като заплаха, насочена към майката, която трябва дотолкова да се разтревожи за сигурността на рожбата си, че веднага да

задоволи гастрономичното ѝ желание, тъй като нуждата е неотложна и ситуацията е почти гранична – между живот и смърт. Поне това ни разкрива комуникативната страна на случката. Има ли обаче литературно-художествено измерение тази детска „мъдрост“?

Ако подходим *структуралистки* към това детско изказване, можем категорично да заявим, че то е самото художествено слово, защото съдържа ярък реторически похват – оксиморонът, противоречието, антитезата, парадоксът, че умрелите „живеят“. От буквална гледна точка това, разбира се, е пълна нелепица. Но в преносен план това изказване е разумно, защото отправя асоциация към религиозните възгледи на човечеството за живот след смъртта, за живот в друга, „божествена“ дименсия. Семантичната верига „Бог-живеят-умрелите“ на езиково равнище произвежда разгърнатата хипербола на вече поставената от детето теза „ще умра от глад“. Следователно в това умно изказване намираме съчетание от два художествени похвата: хипербола и оксиморон, в резултат на което се получава смислово натоварено послание, художествено маркирана реч.

Ако обаче подходим *херменевтично* към това детско изказване, ще се сблъскаме с невъзможността да го обясним, защото ни липсва първичният контекст. Как можем да го възстановим? За придобиване на търсената информация специалистите се обръщат директно към автора чрез дълбочинно интервю, стандартизирана анкета или друга форма на питане, но ако по някаква (обикновено историческа) причина той отсъства, те се опитват да реставрират по свой начин извънезиковата среда на творбата, като търсят материални следи, запазени документи и други автентични останки от първоначалната ситуация или провеждат допитване до свидетели, за да разяснят смисъла на съществуващия словесен феномен. С избрания пример в случая ние имаме предимството да разполагаме с достоверен източник на информация, който е самият събеседник на детето – майката. Тъй като фактически става дума за собствения ми син и за мен самата, аз мога честно да призная, че за тази фраза на Павел всъщност не стои никаква „реторика“, никаква „художествено маркирана реч“, защото при него на този етап от езиковото му развитие глаголът „живея“ е единствено познатият и активен в речника му израз за обозначаване на присъствие. За него например очите „живеят“ на лицето, играчката „живее“ в шкафа, музикалният запис „живее“ на диска и умрелите „живеят“ на небето. Чисто и просто наличието на нещо, неговото присъствие или иначе казано, битието му се изразява от детето чрез представата за живот. За Павел всичко, което е, което съществува, което има битие, е живо. От една страна, интересната фраза „при Бог, където жи-

веят умрелите“ е признак на езиков дефицит и невладееене на минималния лексикален репертоар, необходим на един човек, за да се изразява понятно, който ако беше наличен тук, вероятно щеше да доведе до фрази като „при Бог, където се намират умрелите“ или „при Бог, където отиват умрелите“ и т.н. От друга страна, обаче, това третиране на битието като живот може да означава нещо повече от езикова грешка при „неукия“ Павел, дори нещо повече от реторичен похват, тъй като той и неволно постигнатия от детето хиперболичен оксиморон. Това приравняване на битието само до живота може да изразява устойчива детска представа за единствено възможната форма на съществуване, а именно – живота. Не е изключено в представите на малките деца като цяло и на детето Павел в частност смъртта да е неприемлива и немислима, а от там и недопустима като обект на въобразяване. Смърт няма, безжизнено съществуване няма! Битие без живеене не фигурира в детския светоглед, а от там – и в детския речник. Тъкмо с тази философска проблематика се занимава швейцарският психолог Жан Пиаже, който в началото на XX век изследва детските възгледи за света и достига до съществени открития: малкото дете е анимист, моралист, финалист, агностик, реалист, артефакционалист и прочие трудно обясними за несведущите характеристики. (Пиаже 2019) Тук няма да реферирам значението на използваните от Пиаже философско-психологически категории, само ще заключа, че загневинната реплика на Павел от III „А“ група за умирането от глад и преселването при умрелите всъщност се прокрадват както собствени (на детето) спонтанни възгледи за живота като битийна универсалия, така и внушени възгледи от страна на социума за съществуването на бог в позицията му на Господ, т.е. на всемирен господар – на нещо като вселенски домоуправител, който прислонява душите на земните странници в своето небесно сиропиталище.

Остава третата възможност – да интерпретираме подбраната детска мъдрост от позицията на *рецептивния* подход, уповавайки се вече не толкова на възможностите на автора да вложи смисъл в думите си, нито на собствената акумулативна способност на езика да произвежда смисъл, а вече на личния емоционален и умствен капацитет на читателя, позволяващ му да извлече смисъл дори от нещо привидно безсмислено. Може да се каже, че за разлика от обективисткото „обезчовечаване“ на структуралисткото тълкуване, естетическата интерпретация е заплашена от друга беда – от изпадане в противоположната крайност. Тази интерпретация може да пострада в своята изрядност от прекомерно субективизиране при възприемането на художественото произведение. На-

пример, детското изявление „Не мога да чакам, ще умра от глад! И после ще отида при Бог, където живеят умрелите“ може да се възприеме като израз на типичната детска нетърпеливост, която почти винаги къса нервите на повечето възрастни. И витиеватата фраза „ще отида при Бог, където живеят умрелите“ може да предизвика обратното на очакваното от детето и на заложеното в неговия истеричен по силата си призив – може да предизвика разрив в отношенията, скарване, дори наказание да остане гладен, щом така немирно и неуважително, без думичката „моля“ изисква своята спешна прехрана. Ала има и друга вероятност – необикновената реплика „Не мога да чакам, ще умра от глад! И после ще отида при Бог, където живеят умрелите“ може да придобие извънредно затрогващ ефект. Тя може готово да умилу горката окъсняваща с обяда майка, която само при мисълта си за отказ на детето ѝ да остане при нея и да избере живот при другите, дори при радикалните Други („умрелите“), на мига е готова да сервира храна, само и само да не разочарова детето си и да не го „отбие“ завинаги от себе си. Всичко е възможно, всяка реакция от страна на възприемателя е вероятна – това зависи както от моментното настроение на човека, така и от трайните му нагласи, формирани от културна традиция, образователен ценз, житейски опит и не на последно място от лично отношение към другия човек (детето). Накратко, това настоятелно изказване на гладния (блудния?) син може да се стори на майката (като слушащ събеседник) или на читателя (като отчужден свидетел) или ужасно грозна, или смайващо красива реплика според дадения амплоу, т.е. според конкретното социално-психологическо предразположение и културни стереотипи на възприемателя. Но това не е всичко – изявлението „ще отида при Бог, където живеят умрелите“ засяга и метафизичните убеждения на човека: неговата вяра във върховен субект, регулиращ битието (вяра в Бог), или обратно, неговото виждане за естеството на света като управлявано от непроницаемата сила на случайността (агностицизъм). В този смисъл умното изказване на детето може да провокира метафизичния рефлекс на възрастния и да последва по-комплицирана реакция. Например, ако човекът е силно религиозен, той може да изпита „страх от Бога“ и да възприеме детската реплика дори като знамение. Както и обратното – ако човекът е ревностен атеист, може да се вбеси от митологичната фантасмагория и езиковия произвол на малчугана, и сурово да го смърти заради тази недетска по произхода ѝ спекулация с темата за смъртта. Определящ при всички тези реакции на слушателя/читателя е т.нар. от рецептивните естетици „хоризонт на очакването“, т.е. изградената ни готовност да реагираме на нещо според собствените си светогледни нагласи и лични предразположения.

Следователно въпросът дали умните изказвания на децата като цитирания по-горе пример са съпричастни към художествената словесност (независимо дали устна или писмена) заслужава уклончив отговор, който е зависим от изброените дотук обективни и субективни фактори. Няма едноточна истина, има само мозайка от условности.

Щом детските мъдрости само при определени условия влизат в обсега на словесното изкуство, на езиковото изящество, то можем да си зададем последния, „утешителен“ въпрос в тази посока:

ХУДОЖЕСТВЕНО ТВОРЧЕСТВО ЛИ СА ДЕТСКИТЕ МЪДРОСТИ?

Този въпрос вече не се отнася до самите изказвания на децата, не визуира техните словесни „творби“ като готов продукт и ни най-малко не засяга качеството на тяхното езиково изделие. Тук критериите „първичен контекст“, „реторично майсторство“ и „естетически ефект“ губят стойност и практически не работят. За да определим една дейност като художествено-творческа, трябва да е налице друго важно обстоятелство – намерението на автора да прави изкуство (а не нещо друго), съзнанието му за характера на извършваната от него работа като творене, т.е. като сърчно боравене с формите за постигане на смислено внушение от полученото художествено произведение. С една дума – изискването е да има „интенция“. При децата, обаче, такова нещо е изключено. Осъзнатата творческа преднамереност и художествено целеполагане при децата е невъзможно. Това би било абсолютно нереалистично пожелание и педагозите най-добре знаят това.

Следователно, „творческите“ занимания на децата не са подчинени на някаква авторска амбиция, не преследват определена естетическа цел, не осъществяват някаква първоначална идея, а са напълно фриволни и мимолетни дейности, подобно на всички останали в ежедневието им. Още в началото на XX век руският психолог Лев Виготски достига до идеята, че „основният закон на детското творчество се заключава в това, че ценността трябва да се търси не в резултата, не в продукта на творчеството, а в самия процес. Важно е не това, което ще създадат децата, важно е това, че те създават“ (Виготски 1982: 105) Възпитанието в творчество трябва да бъде водеща педагогическа цел, а в каква област ще се развива то – художествена, научна, техническа, социална или друга – вече е отделна тема. Дали в бъдеще младият човек ще твори изкуство, или ще създава наука, дали ще изобретява технически съоръжения, или ще измисля социални услуги за хората, това

е страничен въпрос, който зависи от конкретната житейска реализация на детето и от шансовете му в неговата социализация. Дори страстният агент на литературното творчество за деца Джани Родари, който щедро предписва рецепти за умело литературно писане в известния си труд „Грамматика на фантазията“ от втората половина на XX век, убедено възприема принципа, че детското творчество на художествено слово „ни интересува само с оглед на проявеното творческо начало, а не на поетическото изкуство“, достигнато от него. (Родари 2015: 20) От гледна точка на изкуството детските постижения винаги ще имат спорна стойност и тяхната самоценност ще се ограничава единствено в рамките на творческата ситуация, на жизнения акт по създаване, на уникалния екзистенциален опит, свързан с творенето – т.е. с изработването на нещо ново от вече съществуващото. В този смисъл Виготски с право допълва, че „типичните особености на детското творчество се изясняват най-добре не чрез вундеркиндите, а чрез обикновените нормални деца“. (Виготски 1982: 53) Защото тъкмо в ежедневната и масова проява на творчество е онова благо, което обещава просперитет на хората като общност. Представлявайки самотно явление, съгбата на вундеркиндите не дава подобно обещание на обществото, а и най-често тя остава мигновен взрив на творчески способности, произвели забележителен, но неустойчив във времето естетически (или друг) продукт. В заключение можем да кажем, че децата не творят „нарочно“, с умисъл поради принципната си невъзможност на тази възраст за изцяло осъзната дейност. Затова дори когато създават отличително произведение на словесното (или друго) изкуство, то не може да се причисли автоматично към художествените артефакти. Само онези деца, които упражняват специализирана естетическа работа в процеса на системна школовка, може да се извият като творци и само техните – но вече полудетски, полуакадемични – произведения могат да се присъединят към сферата на осъзнатото (интенционално) художествено творчество.

Какъв е случаят с детските мъдрости в тази книга? Те резултат ли са на социална поръчка от страна на възрастните – учители и родители, или са плод на непредубедена словесна активност? Имало ли е (дори минимално) целенасочено педагогическо въздействие над децата, което да доведе до (опит за) осъзната творческа изява чрез слово, или обратното – всичко, събрано тук, е резултат от спонтанна словесна дейност на децата, естествен продукт на тяхното желание да говорят и да се самоизразяват с реч? Отговорът на този въпрос би дал окончателен извод относно това дали в тази книга четем „детска литература“, или не. И отговорът вече стана ясен – това не е детска литература. Тогава:

КАКВО СА ДЕТСКИТЕ МЪДРОСТИ?

Настоящата книга е създадена чрез събиране на дискретно записани от възрастните (родители и учители) детски изказвания, които малчуганите са направили в условията на неофициална (битова) ситуация – било у дома, било извън къщи или в детската градина. Следователно всички тези детски „речи“ имат по-общ дискурсивен (стилов) статут и с право са освободени от жанрово номиниране, каквото само насила би ги „закотвило“ в тесните и дълбоки води на художествената литература. Дефинирането им като словесни „мъдрости“ може би е най-правилният подход, доколкото самата мъдрост е езиково неопределена и се разпознава единствено по устойчивия признак да представя в сбита словесна форма някакво светогледно откритие. В едни от примерите детският интелект се е докоснал до естетическото, в други случаи – до етическото, в трети – до научното „откривателство“. Тъкмо тези разнопосочни в тематично отношение находки на децата относно света, хората и техните взаимоотношения са подсказали водещия операционален критерий за тематична класификация на детските мъдрости в книгата. Може да се каже, че тези умни изказвания на децата в най-висока степен наподобяват известните ни кратки философски жанрове от порядъка на сентенция, афоризъм, максима (мъдрост при запазено авторство под литературна форма, т.е. в писмен вид), поговорка и пословица (мъдрост при изгубено авторство под фолклорна форма, т.е. в устен вид), или паремия (мъдрост при позоваване на къси цитати от Библията с поучителна цел). Подобни „крилати фрази“ намираме и в този сборник с детски остроумни изрази. Досуц като сентенции звучат репликите например на Сияна от II „Б“ група: „Жените имат сила, мъжете – мускули“, на Емма от IV „А“ група: „Зеленият фасул е опасен, защото е пълен с боб“, на Павел от III „А“ група: „Старите хора не се къпят“, на Цветелина от I група: „Кокешката снася варени яйца, защото има печка“. Но в повечето случаи формалната прилика на детските мъдрости с философските красноречия на възрастните спира дотук. Това поражда следния въпрос:

КОЙ Е ЖАНРЪТ НА ДЕТСКИТЕ МЪДРОСТИ?

Определените като „философски“ изказвания на децата в тази книга все пак надхвърлят границите на познатото и демонстрират *неизвестен модел за изговаряне на мъдри мисли*. При този модел наблюдаваме устойчива композиционна форма с уникална структура и специфичен набор от езикови средства. Присъствието на маркирания по-горе философски жанр *сентенция* (или пословица) е на-

лично, но този традиционен жанр не изчерпва обема на детските мъдрости, защото той се вписва в по-обширно литературно тяло и вече попаднал в него, застава като по-малък елемент на един по-голям словесен комплекс. Сентенцията в дадения случай с детските мъдрости работи по-скоро като *апостроф*, като закачливо подмятане, което се намира в самия финал на текста и което рязко преобръща логическия поток на речта, въвеждайки ярка поанта под формата на хитроумна реплика. Тъкмо този тип провокативна и *апострофираща финална реплика* е интересен и тъкмо той уникализира жанровия модел на детската мъдрост. В юридическата терминология репликата има утвърдено жанрово значение на възражение, оспорване, несъгласие и във всеки случай противопоставяне на казаното преди това. Нека си спомним прословутата комуникационна триада от парламентарните заседания: *изказване-реплика-дуплика*, при която тъкмо репликата е онази, която въвежда контриращо съждение спрямо вече съобщеното. Но при детските умни изказвания въпросната „реплика“, която стои в края на текста и която разбива логическия порядък на представяната до момента история, предизвиква не строго възражение, както в юридическата комуникация, а тъкмо обратното – весел смях, породен от прекомерната изненада от необикновеността на изречената мъдрост. Ако при юридическата реплика противопоставянето е на тезисно, идейно ниво, то при философската реплика на децата противопоставянето е на логическо, понятийно ниво – тя представлява обрат в самата дълбина на мисленето, ненадейна смяна на понятийния апарат, внезапен удар между несъвместими логически редове. Учените наричат тази поразяваща реплика в края на разказа „ударна линия“ (punchline), или „ударна вълна“ обикновено по адрес на *вица* като фолклорен хумористичен жанр. Но за разлика от вица, който притежава развита наративна структура и разгръща напълно фиктивна случка, детските мъдрости са кратки и семпли истории, самите те – част от реални събития, което много повече ги доближава до „легендарността“ на *анекдота*, почиващ на истински преживелици, отколкото до „литературността“ на вица, изграден върху измислени произшествия. „Всяка майка разполага с цял репертоар от такива анекдоти“ – отбелязва италианският писател Джани Родари. (Родари 2015: 43-44) В тази книга можем да се натъкнем на много анекдотични образци – като например в изказването на Калина от II „Б“ група: „Учителката: / – Защо сънуваме? / Калина: / – За да не мързелуваме, докато спим“; в изказването на Павел от III „А“ група: „Съседка: / – Ти ходиш ли вече на училище? / Павел: / – Не. Ходя на магазин“; в изказването на Рада от IV „А“ група: „Мамо, защо батко има един кокал тука? / – Това се казва адамова ябълка. Мъжете имат такава. / – А ние нямаме, защото сме прилични“, и прочие.

Дотук се откриха някои *постоянни жанрови белези на детските мъдрости, наред с апострофиращата реплика: краткост, наративност, неочакван край, документалност, хумор, диалогичност*. Пропуснахме да отбележим само, че по признака неочакван край умните изказвания на децата асоциират към литературния жанр новела, но губейки останалите си „белетристични“ атрибути тук, той остава съвършено неразпознаваем и практически неизявен в плана на специфичния жанров модел на детската мъдрост. Същото се отнася и за хумора – това не е хумор в собствения смисъл на думата, защото липсва интенция на разказващия смешката, а е „страничен ефект“ при възприемането ѝ от страна на възрастния слушател. След направения анализ дотук остава да разгледаме най-важната характеристика на тези детски текстове – тяхната диалогична форма. Реално погледнато, всички публикувани в настоящата книга детски мъдрости представляват диалози. Това са наративни конструкти, представени чрез пряка реч, което неминуемо ги отправя към групата текстове, принадлежащи на граматическия литературен род. Можем ли тогава да обобщим, че жанрът на детските мъдрости представлява *кратка анекдотично-новелистична драма на философска тема по действителен случай*? Струва ми се, че да. Наистина, късият диалог в детските мъдрости се проявява като формален зародиш на неопределен драматургичен вид – понякога драма, понякога трагедия, друг път комедия, а може трагикомедия или „драмедия“**** в зависимост от съдържателната характеристика на вложената житейска мъдрост или от начина на изричане на въпросната „философска“ сентенция. Диалогът, обаче, в тези къси литературни форми освен *драматургично уподобяване*, възпроизвежда в редуциран вид още един класически жанр, този път от областта на философията, известен като *сократически диалог* – умозрителен разговор на абстрактни теми с подчертан провокативен похват: *майевтичното (подсецащо) питане*. С това като че ли нещата се изчерпват. Достигаем до извода за смесения характер на детските мъдрости като синкретичен жанр – колкото литературен, толкова и философски, колкото художествено-драматургичен, толкова и аналитично-критически.

Настоящият сборник с детски мъдрости предлага богата картина на този непопулярен за науката до момента жанров модел. Вглеждайки се отблизо в нея, ще открием интересна вариативност на модела съобразно водещия реторически прийом и конкретната тема. Това поставя следния въпрос:

**** *Драмедия* – термин, създаден специално за охарактеризиране на своеобразните тъжно-весели киносpectакли на Чарли Чаплин (цит. по Чуковски 1982: 42).

КОИ СА ЖАНРОВИТЕ РАЗНОВИДНОСТИ НА ДЕТСКИТЕ МЪДРОСТИ?

Първа систематизация на умните изказвания на децата ни предлага изследователят Корней Чуковски в знаменитата си студия „От две до пет“, която той пише, редактира и преиздава в продължение на повече от четиридесет години – от преди 1920-а година до края на 60-те години на века. В нея авторът подглежда детските мъдрости според няколко принципа – първо, според реторическите им особености (в глава „Детският език“); второ, според тематичния репертоар (в глава „Неуморим изследовател“); трето, според игровия елемент в тях – езиков каламбур или логически нонсенс (в глава „Лепи нелепици“); четвърто, според прозодията (стихосложението) – тук той проследява стихотворната еволюция на детето със създаването от него „екикики“, римоиди и стихчета, изпълнени в неизменния четиристъпен хорей с женска съседна рима (в глава „Как децата съчиняват стихове“), която метрика той препоръчва да спазват и поетите за деца. (Чуковски 1982) Според мен, тази класификация е напълно меродавна и днес, разбира се, с известна адаптация и необходими допълнения. Тя успешно може да бъде приложена и към нашата колекция от умни изказвания на деца, събрана точно век след гениалното начинание на руския писател и учен. Освен подобна класификация на съвременния материал, в бъдеще би могло да се осъществи сравнително изследване между мъдрите реплики на деца от различни исторически периоди и географски региони, което пък би дало любопитни сведения за духа на детството някога и днес. Дори ограничавайки се само до ползвания в настоящата студия литературен архив, пак има достатъчно емпиричен материал за подобно проучване – например с предложените примери от Корней Чуковски за руските деца от средата на XX век, с дадените примери от Жан Пиаже за швейцарските и френските деца от началото на XX век и със събраните от нас, в България текстове през втората декада на XXI век от само една детска градина. Засега обаче ще се ограничим единствено до типологически анализ на „преспаланските“ мъдрости, възприемани като *кратък литературно-философски жанр с хумористичен характер*. В резултат на направените наблюдения върху записаните мъдрости на деца от Детска градина „Преспа“ в град София през учебната 2019–2020 година предлагам те да бъдат разпределени в няколко групи текстове според използвания в тях реторически похват:

1. **Текстове с фабулация** (сюжетен разказ): това са умни изказвания на деца, в които те разказват измислени от самите тях, а не действителни истории като начин за набавяне на липсващ социален, наративен или друг интелектуален опит.

Като пример за използване на *фабулация* ще посоча диалога с Виктор от IV „Б“ група: „Виктор: / – Знам защо Баба Марта е облечена в бяло и червено. – казва зарадвано на майка си / – Защо? / – Защото е помощничка на Дядо Коледа. Облечена е като него! / – И как му помага? / – Ушила му е костюма.“

Фабулацията като похват в детските изказвания е автентичен белетристичен прийом, благодарение на който детето съставя разказ – верига от свързани събития в причинно-следствена и хронологическа последователност. Ако бихме си позволили смелостта някъде да говорим за „литературно творчество“ на малките деца, то би било оправдано тъкмо тук, при този тип детски мъдрости, които почиват на фабулацията, като, разбира се, не забравяме, че това са спонтанни произведения на моментно детско съчинителство.

Строго погледнато, детските фабулации представляват фантасмагории, фалшифицирани версии на събития и явления, своеобразни „конспиративни теории“ на децата за непознатите им неща. За мен фабулираните детски мъдрости са един от най-ценните типове текстове както в познавателно, така и в художествено отношение, защото той разкрива потенциала на детското въображение и говори достатъчно добре за придобитата осведоменост на детето до момента. Но фабулациите като чистопробни лъжи, които детето създава и в които – може би за беда – твърде много вярва, като че ли повече притесняват учените, отколкото ги радват. Според Жан Пиаже, например, когато „даден въпрос е напълно неразбираем в определена възраст [...] не може да предизвика друго, освен фабулация“. (Пиаже 2019: 31) Такова е мнението и на Корней Чуковски: „Колко добре е бронирано детето от непотребните мисли и сведения, които неговите възпитатели преждевременно му натрапват! [...] Детето непременно ще превърне тая „истина“ в материал за безогледна фантастика“. (Чуковски 1982: 118) Странно е, че фабулираните разсъждения на децата изглеждат на специалистите дефектен продукт, напразна работа на ума, съчиняване от безсилие, прикриване на незнанието. Всъщност е точно обратното – в тези свободни съчинения на малките деца аз намирам, по примера на Джани Родари, триумф на „словесната творческа измислица“ (Родари 2015: 11), която свободно трябва да бъде поощрявана, а не строго порицавана. В края на краищата създаването на митове е първият опит на човека (и човечеството) да прогледне в тъмата на своето невежество и все пак да тръгне от някаква хипотеза в търсене на истината за нещата. Единственото ми оправдание относно резервираността на изследователите към детските фабулации е в основателното им подозрение, че този род детски „мъдрости“ най-често представляват изопачена версия на

заблудите на възрастните и че много често те са зависими от техните примитивни представи и внушения, които – според Жан Пиаже – твърде авторитарно потискат самостоятелната детска визия на света.

Като пример за използване на фабулация, която стои на прага между автентичното детско съчинителство и внушенията от околната среда представи ще посоча изказването на Павел от II „Б“ група, в което той кани Бог на гости, за да го опознае по-добре: „Здравей, мили Господ Исус Христос Дядо Сърчо! Моля те, утре ела ни на гости! [...] Ще те почерпим с бананови палачинки! [...] Просто искам да видя как изглежда. [...] И ще го питам дали спи през нощта, или и тогава ни пази“.

2. Текстове с фигуративна реч (реторични фигури и тропи): това са умни изказвания на деца, в които са използвани разнообразни думи и изрази с преносно значение. Те биват два типа:

а) **тропи** (еднословни изрази) – персонификация (олицетворение), алегория, метонимия, синекдоха, оксиморон, хипербола, литота, антономазия (преименуване), нарицаване, епитет, сравнение, метафора и др.

Като пример за използване на *метафора* ще посоча репликата на Десислава от II „Б“ група: „Мамо, сложи си очилата, за да не ти е студено на очите!“

Като пример за използване на *нарицателно име* ще посоча репликата на Десислава от II „Б“ група: „Аз искам да стана Super Него момиче!“

Като пример за използване на (*метафоричен*) *епитет* ще посоча репликата на Павел от III „А“ група: „Искам да имам слънчева коса като Стив!“

Като пример за използване на *метонимия* ще посоча репликата на Манолена от III „А“ група: „Бързо, Денис къса природата!“

б) **фигури** (многословни изрази) – контраст, инверсия, градация, синтактичен и образен паралелизъм, реторичен въпрос, звукопис (асонанс и алитерация), анафора, епифора, антитеза, партеногенеза (каламбур), амплификация (повторение), полиптотон (etimологична фигура) и др.

Като пример за използване на *сравнение* ще посоча репликата на Павел от III А група: „Обувките на един батко, които приличаха на тротинетки“ (ролери).

Като пример за използване на *etimологична фигура* ще посоча диалога с Момчил от IV „А“ група: „Учителката: / – Какво е пиратка? / Момчил: / – Морски човек, който е жена“; диалога с Йоана от IV „А“ група: „Учителката: / – Какво е правителство? / Йоана: / – Там, където правят неща.“

Интересното в последните два примера е, че децата етимологизират на принципа на т.нар. народна етимология, т.е. извеждат сродно значение от сходно звучащи думи, а не обединяват еднородни думи с общ корен, което е класическият пример за етимологична фигура в художествената литература на възрастните автори, където тя в края на краищата добива звукописен ефект. Джани Родари нарича тези прояви „преосмисляния“, Жан Пиаже говори за спонтанна етимология, а Корней Чуковски – за словообразуване по смисъл, като дава следните примери от изказванията на руските деца в средата на XX век: „Ти ученик ли си? / – Не, още съм градинар. Ходя на детска градина.“; „Все под секрет приказваш. Секретарка такава!“ (Чуковски 1982: 66)

Като пример за използване на *синтактичен паралелизъм* ще посоча диалога с Павел от III „А“ група: „– Вече са цъфнали овошките... – казва майка му. / – Вече са цъфнали кокошките! – съгласява се той през смях.

Като пример за използване на *звукопис (алитерация с етимологизиране)* ще посоча репликата на Боян от II „А“ група: „Госпожо, свирените свирят!“

3. Текстове с персонификация (олицетворение, одухотворяване, онтологична метафора): това са умни изказвания на деца, в които те използват един от споменатите видове художествени тропи, който с право може да се нарече „запазена марка“ на детската реч – персонификацията. Тя, според Жан Пиаже, е израз на дълбоката анимистична нагласа на малкото дете, което по подобие на древните „първобитни“ народи съзира във всяко природно явление одушевена сила. Според Пиаже, „склонността на детето да приписва съзнание и живот на неодушевени тела“ (Пиаже 2019: 159) е в основата на неговата метафорична образност и желание да очовечава всичко наоколо.

Като пример за използване на *персонификация* ще посоча диалога с Никълъс от IV „А“ група: „Децата са застанали мирно с ръка на сърцето, защото е Втори юни. / След сирената Никълъс казва към едно дете: / – Видя ли? Дори и листата не се поместваха!“; диалога с Орлин от III „Б“ група: „Учителката: / – Защо трябва да се мием със сапун? / Орлин: / – За да вкараме сапун в очите на микробите и да им лъоти“; диалога с Лора от IV „Б“ група: „Учителката към Лора, която рисува: / – Лорче, не бързай, за да стане красиво. / Тя: / – Аз не бързам. Моливът бърза!“; диалога с Меган от III „А“ група: „[Кученцето] Чери, като е умряло, е отишло на небето и там скача от облак на облак“ (в последния пример наблюдаваме фабулирана персонификация).

4. Текстовете с аграматизми (отклонения от книжовната, кодифицирана норма на българския език): това са умни изказвания на деца, в които те са допуснали езикова грешка, която обаче създава многозначност (полисемия и/или алюзия). Сред проявените от децата в тази книга езикови грешки с реторичен ефект са следните: морфологична инверсия или още перверсия (разбъркване на срички), паронимия, синонимия, лексикална субституция, използване на разни морфологични елементи в краесловие (наставки, окончания за число) и др.

Като пример за използване на *паронимия* ще посоча репликата на Симеон от IV „Б“ група: „Корона вирусът е заразителен“ (вместо „заразен“); репликата на Ясен от IV „А“ група: „Трябва да съм внимателен и очарователен“ (вместо „чаровен“); репликата на Десислава от II „Б“ група: „Мамо, за закуска обичам бесени ядки с кисело мляко“ (вместо „овесени“).

Като пример за използване на *синонимия* ще посоча репликата на Павел от III „А“ група: „Мамо, приличаш на хубава“ (вместо „изглеждаш“).

Като пример за използване на *лексикална субституция* ще посоча репликата на Боряна от IV „А“ група: „Мамо, боли ме китката на крака!“; репликата на Виктор от II „Б“ група: „Ризата и без това е с кратки ръкави“.

Като пример за използване на *перверсия (морфологична инверсия)* ще посоча репликата на Дара от IV „А“ група: „Аз немога та тъча“ (вместо „чета“).

Като пример за неправилно използване на *морфологични елементи в краесловие* (наставки, окончания), чиято употреба води до алюзивна полисемия, ще посоча репликата на Набил от IV „Б“ група: „Аз съм пострижен“ (вместо „постриган“); репликата на Вихрен от IV „Б“ група: „Мамо, моля те да ме запишеш на футбол, за да нося футболистни обувки!“ (вместо „футболни“ или „като на футболист“); Огнян от III „А“ група: „Мамо, като стана полицаи, ще спасявам Нели от крадеци“ (вместо „крадци“). При цитираната употреба на наставки и окончания тук наблюдаваме неправилно словообразуване по аналогия с други гуми.

Според покровителя на детските грешки и пропагандатора на „фантазийния бином“ Джани Родари, „много от така наречените „детски грешки“ се оказват след проверка съвсем друго нещо: излиза, че те са самостоятелно творчество, с помощта на което децата усвояват непознатите им още

неща“ (Родари 2015: 43) Това с право може да се отнесе както към коментираниите по-горе примери с неправилно етимологизиране от децата (вж. диалозите на Момчил и Йоана от IV „А“ група), така и към всички останали прояви на *аграматизъм*. По свой начин Корней Чуковски също достига до идеята, че допускайки езикова грешка, децата всъщност твърде добросъвестно прилагат езиковите правила и че грешките им в повечето случаи се дължат на прекалено праволинейно следване на нормите без оглед на изключенията. „Дори ония детски гуми, които липсват в езика – казва той, – изглеждат почти съществуващи: можело е да ги има и само случайно ги няма“ (Чуковски 1982: 13) Тоест сгрешените гуми на децата, които са измислени от тях, без да ги има в официалните речници, изкушавам се да кажа „фабулираните“ гуми, които децата съчиняват, просто защото не знаят съществуващите, също са плод на относително познаване на езика, на опит за прилагане на неговите морфологични закони и в крайна сметка на вдъхновено словотворчество. Така стигаме до т. нар. *оказионализми*, които съставляват следващата група детски мъдрости.

5. Текстовете с оказионализми (несъществуващи гуми, словесни творения на самите деца, детски новогвор): това са умни изказвания на деца с допусната лексикална грешка, която се състои в изковаването на несъществуващи гуми поради незнаене на наличните.

Като пример за използване на *оказионализъм* ще посоча словотворенията на Емил от IV „Б“ група: „закусница“ (вместо „закусвалня“), на Меган от III „А“ група: „духарче“ (вместо „глухарче“), на Павел от III „А“ група: „страшности“ (вместо „опасности“); на Лора от IV „Б“ група: „френци“ (вместо „французи“).

6. Текстовете с квазиуниверсалии (лъже-общи понятия за нещата): това са умни изказвания на деца с използването на сгрешен понятиен език – с употребата на реални в позицията на универсалии, т.е. с отнасяне на конкретни обекти към обобщени категории. Тъкмо този пиетет на децата към въздигане на частното до общото и на свърхоценностяване на индивидуалното, приравнявайки го с типичното, Жан Пиаже определя като онтологичен реализъм при именуването. Изследвайки чрез методите наблюдение, интервюване и анализ на спомените на възрастни за собственото им детство, Жан Пиаже достига до извода, че по принцип за детето „имената са свързани с назоваваните предмети“ (Пиаже 2019: 148). Тоест в мисленето на детето имената на уникални феномени се трансформират в понятия, което по мои наблюдения довежда до няколко езикови задръжки в речевото му поведение – първо, нежелание за нарочен междуезиков превод; и второ, нежелание за съзнателно

използване на синонимия. В набора от детски мъдрости на настоящата книга откриваме примери за отказ да се прави междуетиков превод по същата причина – думите означават само едни и точно определени неща, затова не могат да бъдат взаимозаменяеми с други (на същия или на чужд език). Така, в прословутия философски спор за универсалиите, децата се гържат като реалисти, а възрастните – като номиналисти.

Като пример за използване на *квазиуниверсалия* ще посоча диалога с Павел от III „А“ група: „Павел: / – Пенкю, маму! / – Тенк ю, Павел, а не пенкю. / – Грешш, маму! Пенкю се казва. / След известно време Павел разказва за диамантено находище в играта „Minecraft“: / – И там има много даймънтс. / – А-ха, има диаманти, значи. / – Не диаманти! Даймънтс!“; друг диалог с Павел от III „А“ група: „Павел към по-малко момиченце на площадката за игра: / – Ти как се казваш? / Момиченцето: / – Юлия. / – Не се казваш Юлия! Мама е Юлия. / След кратка пауза Павел подновява контакта: / – А твоя татко как се казва? / – Моя татко се казва баща ти. / – А, не! Татко се казва Венци! – и си тръгва обиден.“ Според Жан Пиаже, „В очите на детето всеки обект, изглежда, притежава изначално и абсолютно име, т.е. името представлява част от самата същност на обекта“. (Пиаже 2019: 73) В същата насока Корней Чуковски говори за фетишизация на думите. (Чуковски 1982) Очевидно е, че непосредствено възприемаемият от детето свят, който е само малко парченце от вселената, се мисли от него за самия свят, за целия свят, за света изобщо. Това се дължи на нещо съществено и изключително дълбоко, заложено в интелектуалната му природа на този етап – в адуалистичната му нагласа, при която все още няма достигнато разграничение между мислене (психична реалност) и обекти (физическа действителност).

Тъкмо тази адуалистична нагласа на детето в мисленето му за света диктува както неговия „реализъм“, така и неговото „причастно мислене“, според което всичко в този свят е свързано и взаимозависимо, респективно нищо в този свят не е случайно. Жан Пиаже очертава два вида причастност: магична и анимистична, като при магията се наблюдава причастност с активност на субекта (активност на мислещия индивид в ролята му на „магьосник“), а при анимизма – причастност с активност на обекта (активност на явлението, на неодоушевия обект в ролята му на волеизявяващ субект). За да разберем още по-добре двата типа адуалистичност, т.е. непосредствена обвързаност между детето и света, ще поясним следното. При магическата причастност става

дума за „употребата на причастни връзки, с която индивидът мисли, че може да си послужи, за да промени действителността“ (Пиаже 2019: 159) – както например детето си въобразява, че може да накара облаците да вървят след него. Тук ми идва наум, че и фокустничеството като театрална форма по произход също е магия, бивша „разомагьосана“ магия, игра на тайнство, което някога е било с религиозен (и по-конкретно политеистичен) характер, а впоследствие е преминало в изкусно мошеничество или в естетизирана измама. При анимистичната причастност е обратното – при нея става дума за „приравняването на живота със собственото движение на обектите“ (Пиаже 2019: 239) – както в случаите, когато детето си въобразява, че играчките му са живи и съответно могат да го слушат или да правят каквото си поискат (както то се отнася към своите родители и учители). На тази база, например, е създаден популярният анимационен филм „Играта на играчките“ („Toy Story“) – първият пълнометражен филм за деца, направен изцяло с компютри, който от 1995 г. до днес забавлява въображението на зрителите. Анимистичната причастност оставя ярки следи в поведението на детето – например в играта (с персонализацията на куклите) или в езика (с персонификацията на образите, за която вече стана дума в настоящата класификация при „текстове с персонификация“). Относно персонификацията можем да допълним, че тя остава най-трудно изличимата (и „излечимата“!) следа от детския анимизъм в мисленето и речта на възрастните хора и се загнездва неукоренимо в работата с езика, присъща специално на поетите. Изобщо *художественият език се оказва тезаурус от похвати на детската словесност, скрита реторика на сгрешената реч, тайно място за оцеляване на човешката инфантилност*. Смяя дори да кажа, че не детският език е художествен, а поетическият език е „детски“. Както казва швейцарският езиковед Шарл Байи, „експресивността в езика е винаги регресивна, т.е. за да създадем образност, винаги заимстваме средствата си от форми на мислене, които вече са извън употреба“. (Пиаже 2019: 292) Но да се върнем на това, което пряко ни интересува – има ли примери в настоящата книга, които да ни представят нагласата на децата, свързана с магическия тип причастност? Ако има, те ще попаднат в последната група текстове от тази класификация.

7. **Текстове с магизми** (думи-вълшебства): това са умни изказвания на деца, при които са използвани различни думи и изрази за обозначаване на субективна причастност, т.е. за отразяване на магични действия.

Като пример за използване на магизъм ще посоча репликата на Рага от IV „А“ група: „Аз искам да съм чайка. Да летя високо в небето и да гледам надолу“; репликата на Павел от III „А“ група: „Трябва да вземеш от Баба Яга една добра отрова, която убива всички мръсни вируси, всички балончета, и ще ти мине“ (последният пример представя магизъм със зачатъчна фабулация).

Видимо е, че от текстовете с магизми до текстовете с фабулация остава само една крачка и тя се състои в прехода от магизма като единично действие на активния субект до фабулата като верига от последователно свързани действия на един или повече персонажи с магичен характер. Най-интересно става, разбира се, когато се съчетаят магизъм и анимизъм (вълшебство и персонификация) в обща фабулация – тогава възниква комбинаторния модел на вълшебната приказка, която – както знаем – е архетипен жанр в историята на художествената словесност на човечеството, а и както се оказва тук – в живота на порастващия човек като част от неговото собствено осъзнаване чрез гумите.

И ако си позволяваме да погледнем на поетическото изкуство като на своеобразно завръщане в детството, тогава можем да възприемем детството като център на своеобразно „ембрионално“ изкуство, като зона на художествена литература „в зародиш“. В този смисъл можем да оценим детските „мъдрости“ като проява на първично образно мислене (работещо с нагледни), от което по-късно похватват цветовете на логическото мислене (работещо с понятия) и плодовете на абстрактното мислене (работещо с идеи). Следователно призиванието на педагогическата професия се оказва в това – да опазва самостоятелното мислене на детето при неизбежното му приобщаване към другите хора чрез езика и при постепенното му навлизане в непознатия и голям свят на чуждите идеи.

Библиография:








1. Виготски 1982: Виготски, Лев. Въображение и творчество на детето. София, Наука и изкуство, 1982.
2. Пиаже 2019: Пиаже, Жан. Детската представа за света. София, Център за психосоциална подкрепа, 2019.
3. Родари 2015: Родари, Джани. Граматика на фантазията. Увод в изкуството да измисляме истории. С., Сиела, 2015.
4. Чуковски 1982: Чуковски, Корней. От две до пет. Варна, Георги Бакалов, 1982.

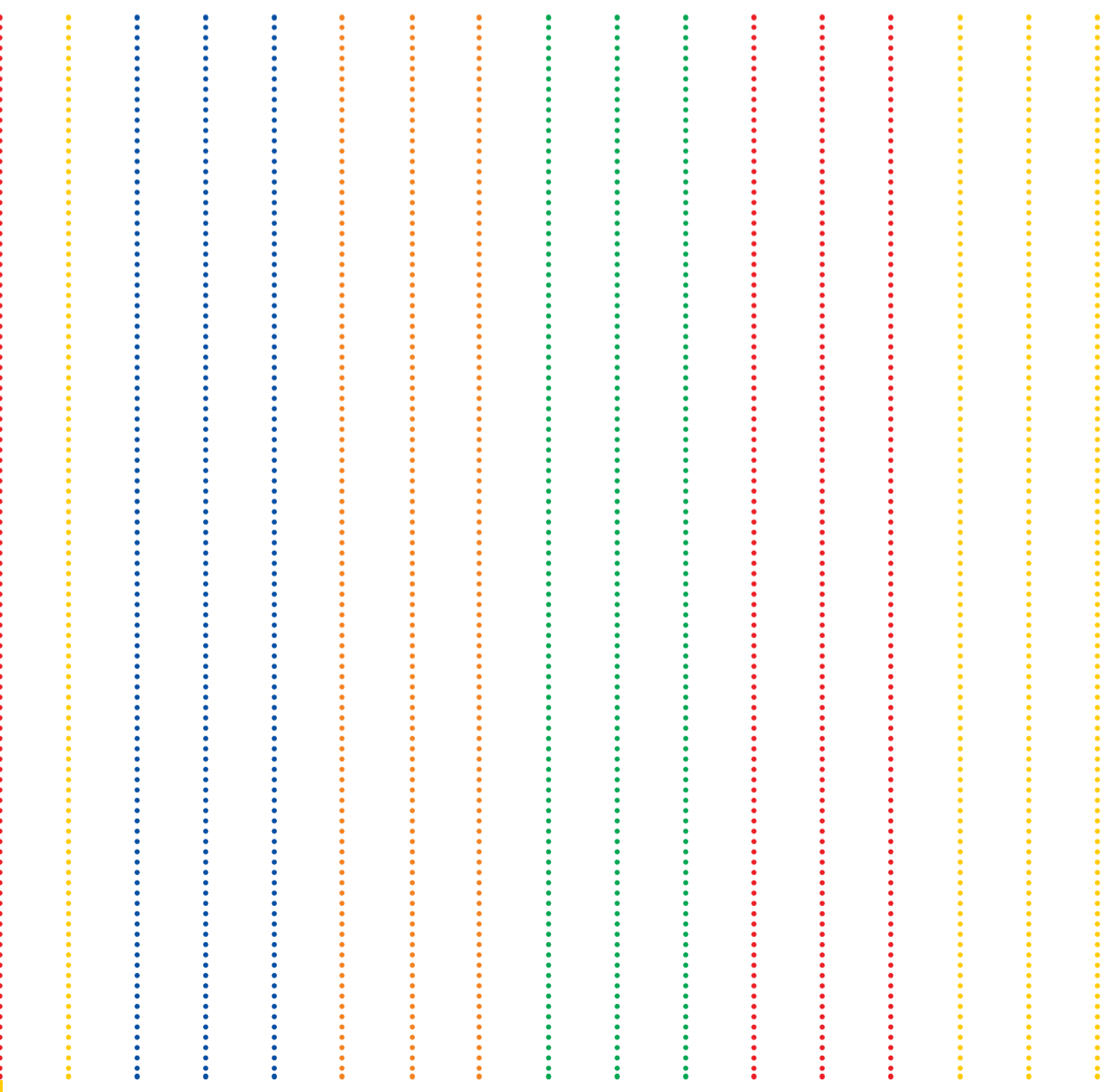
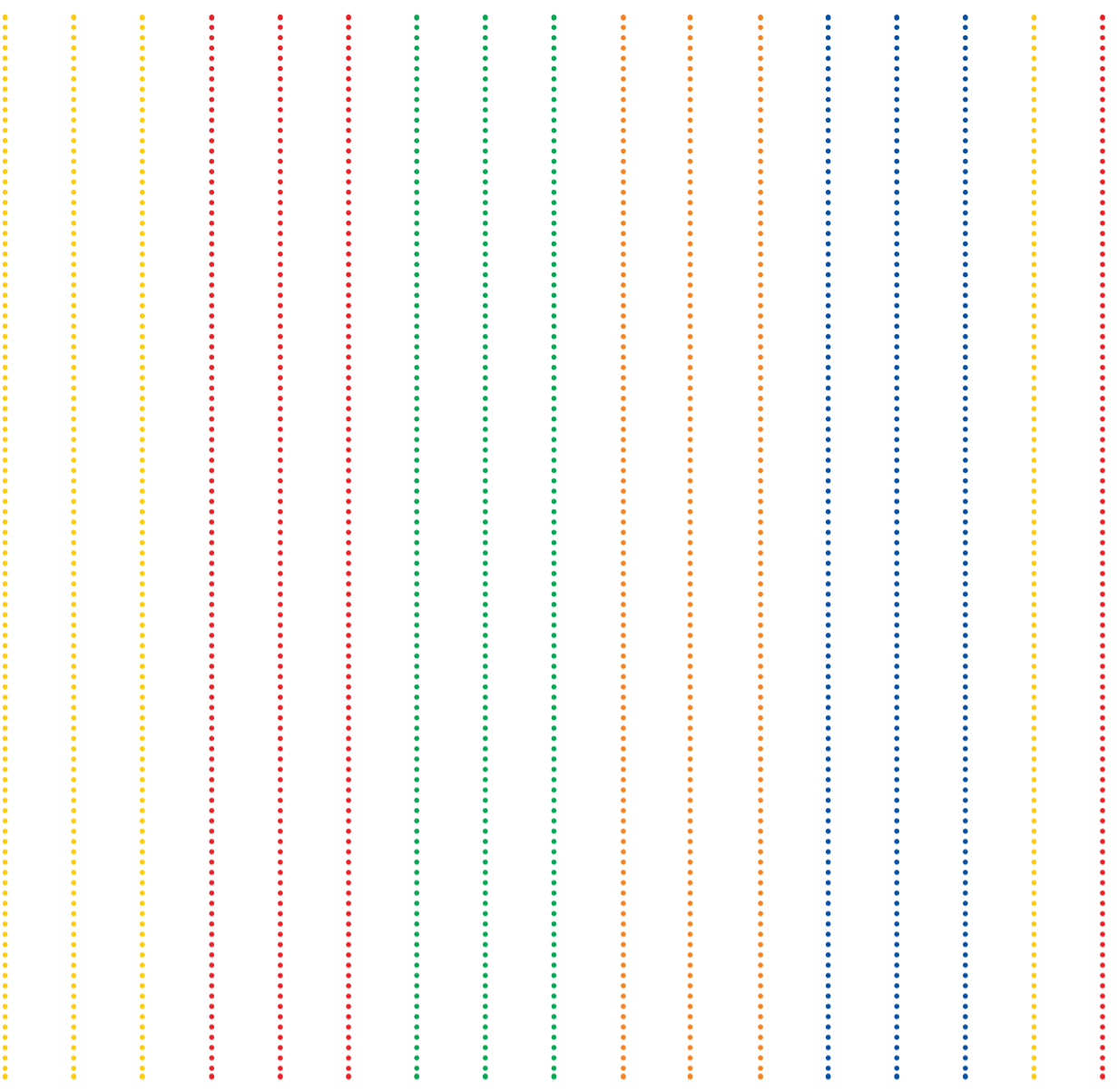
ПРЕСПАЛАНЦИ

1. Александър Лазаров – III „Б“ група
2. Алина Йончева – II „А“ група
3. Ана Славова – II „А“ група
4. Борис Иванов – IV „А“ група
5. Борислав Денев – II „А“ група
6. Боряна Стоилова – IV „А“ група
7. Бояна Бояджиева – III „Б“ група
8. Боян Илиев – II „А“ група
9. Вивиан Краева – II „Б“ група
10. Виктор Василевски – II „Б“ група
11. Виктор Джумалиев – IV „Б“ група
12. Вихрен Кетенов – IV „Б“ група
13. Даниел Михайлов – IV „А“ група
14. Дара Гарванска – IV „А“ група
15. Десислава Христова – II „Б“ група
16. Емил Манев – IV „Б“ група
17. Емма Иванова – IV „А“ група
18. Ивайло Михайлов – II „Б“ група
19. Йоана Щерева – IV „А“ група
20. Калина Христова – III „А“ група
21. Калина Плацукас – III „Б“ група
22. Калоян Руевски – III „Б“ група
23. Кристина Димитрова – II „А“ група
24. Лора Александрова – IV „Б“ група
25. Лора Никифорова – IV „Б“ група
26. Луиза Гаврилова – IV „А“ група
27. Малена Милкович – IV „А“ група
28. Маноллина Драгиева – III „А“ група
29. Марк Саба – IV „Б“ група
30. Матей Джорев – III „Б“ група
31. Матей Мегарски – III „А“ група
32. Меган Пеева – III „А“ група
33. Михаела Пелова – III „Б“ група
34. Момчил Митов – IV „А“ група
35. Моника Симеонова – I група
36. Набил Саба – IV „Б“ група
37. Никола Трайков – III „А“ група
38. Никълас Михайлов – IV „А“ група
39. Ния Клайн – III „Б“ група
40. Ния Паскалева – II „А“ група
41. Огнян Дудов – III „А“ група
42. Орлин Цанев – III „Б“ група
43. Павел Бакърджиев – II „Б“ група
44. Павел Панчев – III „А“ група
45. Рага Тасева – IV „А“ група
46. Светлозар Попов – IV „А“ група
47. Симеон Василев – IV „Б“ група
48. Сияна Генева – III „Б“ група
49. Сияна Делчева – II „Б“ група
50. Стефан Минков – I група
51. Цветелина Кокешкова – I група
52. Ясен Янков – IV „А“ група



СЪДЪРЖАНИЕ

	Благодарности	3	Спорт	40	
	Началото	5	Полове	41	
	Предговор	7	Бебета	43	
	СУПА ТОПЧЕТА С ПУКАНКИ И КОПЧЕТА	8	Чужди езици	44	
	Родителите говорят	11	Ястия	45	
	Децата говорят	17	Плачът	47	
	Бог	17	Смъртта	49	
	Любов	19		Учителите говорят	50
	Природа	21	ПИР С БОДЛИВА ВОДА И БЕСЕНИ ЯДКИ	53	
	Семейство	22		Учените говорят	55
	Творчество	25	Под капките на кристалния гъжд	55	
	Празници	26	Девето и езикът. Раждането		
	Играчки	27	на детето в езика	61	
	Оказион за гуми	28	Какво им е мъдрото		
	Професии	29	на детските „мъдрости“	70	
	Супер герои	30	Поетика на детската мъдрост	77	
	Детска градина	31		Преспанци	99
	Тълковен речник	33		Съдържание	101
	Наука	35			
	Медицина	36			
	Хигиена	37			
	Корона вирус	39			





ПРЕСПАЛАНСКИ МЪДРОСТИ

Мъдрости на деца от Детска градина „Преспа“ в гр. София
през учебната 2019/2020 година и учени мъдрости за тях

Българска. Първо издание

Съставител и редактор: Юлия Йорданова-Панчева

Графичен дизайн и предпечат: Ружа Кънчева, РА „Ave Vox“

ДГ №113 „Преспа“ в гр. София

София 1000, ул. „Преспа“ № 3

Печат: „Алианс принт“